

Міністерство освіти і науки України
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
Факультет географії, історії та туризму
Кафедра історії, теорії держави і права та філософії

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»**

ГЕНЕЗИС ТА СТАНОВЛЕННЯ РУСІ (VI-X СТ.)

Виконав:

студент факультету географії,
історії та туризму
спеціальності 014.03.
Середня освіта (Історія).

Дешко Петро Петрович

Науковий керівник:

Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри історії, теорії
держави і права та філософії
Левдер Андрій Іванович

Рецензент:

Доктор історичних наук,
професор кафедри історії
України

Рівненського державного
гуманітарного університету
Давидюк Руслана Петрівна

Рівне-2024

ДЕШКО П.П.

ГЕНЕЗИС ТА СТАНОВЛЕННЯ РУСИ (VI-X СТ.)

Розглянуто та наведено аргументи на користь кельтської концепції походження Русі у вигляді історичних згадок, археологічних джерел, проаналізовані історіографічні праці авторів. На основі здобутків української та світової історіографії виявлені слабкі місця норманської теорії походження Русі. Обґрунтовано, що державність у Наддніпрянській Україні існувала до 862 року, до так званого приходу Рюрика та Олега.

Ключові слова: кельти-рутени, слов'яни, археологічна культура, «древнерусская народность», Русь, варяги, літописи, український народ, племена.

DESHKO P.P.

GENESIS AND FORMATION OF RUS' (VI-X CENTURIES)

Arguments in favor of the Celtic concept of the origin of Rus' in the form of historical references, archaeological sources, and historiographical works of the authors are analyzed and given. On the basis of the achievements of Ukrainian and world historiographies, the weak points of the Norman theory of the origin of Rus were revealed. It is substantiated that statehood existed in Transdnieper Ukraine until 862, before the so-called arrival of Rurik and Oleg.

Key words: Celts-Ruthenians, Slavs, archaeological culture, «ancient Russian people», Rus, Varangians, chronicles, Ukrainian people, tribes.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ НОРМАНСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ...8	
1.1. Історіографія проблеми.....	8
1.2. Норманська концепція Походження Русі у працях вітчизняних та зарубіжних авторів.....	17
РОЗДІЛ 2. КЕЛЬТИ ТА КЕЛЬТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ПОХОДЖЕННЯ РУСІ23	
2.1. Етногenez та особливості зовнішності кельтів.....	23
2.2. Походження кельтів-рутен.....	29
2.3. Критика кельтської концепції Походження Русі.....	36
2.4. Кельтський вплив на слов'янські археологічні культури на території України.....	41
2.5. Самоназва рутен-українців в XVI–XVIII ст.	45
РОЗДІЛ 3. СПІЛЬНОТА ТА СОЦІАЛЬНИЙ УСТРІЙ РУСІ49	
3.1. Мова Русі та так звана «древнерусская народность».....	49
3.2. Господарська діяльність слов'ян I-го тисячоліття н. е.....	56
3.3. Становлення та суспільний устрій Русі.....	59
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	67
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

*«Хто своє не любить,
А за чужим прагне,
Той своє загубить,
Чуже не осягне»*

О. Духнович

У цій праці в назві використовується термін «Русь», але чому не «Київська Русь»? Річ у тім, що термін «Київська Русь» – це кабінетний термін XIX — початку XX ст. [78, с. 5]. В IX–XIII ст. держава в Наддніпрянщині, яка набула територіального розмаху, називалася «Русь», «Руська Земля».

В 1837 року вийшла праця М. Максимовича «Откуда идет русская земля, по сказанию Несторовой повести и по другим старинным писаниям русским», де він одним з перших вжив такі терміни: «древняя Киевская Русь» [51, с. 54, 105], «Древняя Русь» [51, с. 53], «Южная Русь» [51, с. 49]. М. Максимович навів «Київську Русь» описуючи «Білу Русь», «Червону Русь», «Галицьку Русь», «Суздальську Русь» [51, с. 54]. Якщо щодо Західної України такі словосполучення коректні, тому що було Королівство Руське 1253 р., то щодо «Суздальської Землі» – це не коректно, бо з різних джерел IX–XIII ст. ніякої «Суздальської Русі» в природі не існувало.

Якщо говоритимемо про термін «Дрвняя Русь», тоді потрібно думати про синхронізацію історіографій, бо від I-го млн. років до V-го ст. давня історія, а з V-го ст. середньовіччя; тому Русь IX–XIII ст. за російською та українською історіографією вже не вписується в цей термін — «Дрвняя Русь». Термін «Киевская Русь» почали вживати М. Костомаров, М. Погодін, С. Соловйов, В. Ключевської, Д. Іловайський.

Цей термін відображав хронологію та давав підстави на присвоєння назви «Русь» до Новгороду, Суздаля, Володимира, Москви. Остаточо термін «Киевская Русь» утвердився в суспільно–політичному аспекті в радянський період, історик Б. Греков видав такі праці: «Киевская Русь» (1939), «Культура Киевской Руси» (1944).

Однак і цей термін не влаштовував радянських ідеологів, у зв'язку тим, що Русь була прив'язана до України, до Києва; тому для підкреслення «спільності» та зменшенні ролі Києва, ставився акцент на Новгород – поступово вводиться термін «Древнерусское государство». Цей термін відображений в працях В. Мавродіна, М. Артамонова, А. Насонова.

Зі іншого боку В. Мавродін один з провідних ідеологів так званої «общей древнерусской народности» [59, с. 55–56]. Щодо Новгороду, якщо й брати початковий відлік з 862 року (хоча Русь згадується раніше до 862 р.) Новгороду в часи Рюрика не існувало [12, с. 28]. Встановлено, що міста Новгороду не існувало до кінця X ст. і навіть до середини XI ст. [91, с. 126]. Тому з огляду на історичну парадигму, ми вважаємо, що доцільно притримуватися назви «Русь» в історіографії.

Основою будівництва і державотворення кожної держави є її історія. Особливо гострим і актуальним сьогодні є період становлення та розвитку Русі, а також правельність походження цього терміну і концепцій пов'язаних з нею. Сьогодні, під час російсько-української війни наш ворог, Московія, як ніколи у своїй пропаганді, приписує нашу історію собі. Спотворює, викривляє, перекручує назви «Київська Русь», «Русь», «Росія» вважаючи приналежним історично тільки їй.

Однією з головних тем, від якої прослідковується причинно-наслідковий зв'язок нашого державотворення й держави загалом, – це походження та становлення Русі. Більше того, проблематика становлення

української державності має величезне значення в політико-правовій системі, а саме в галузі цивільно та міжнародно процесуального права.

Тематика походження нашої держави – це складова безпеки держави, цеглинка ідентичності, яка формує вектор розвитку та місце країни у світі. Не вщухають суперечки й досі щодо походження держави. Зокрема є ряд концепцій серед яких популярними є норманська, сарматська, кельтська.

Ми розглянемо деякі аспекти норманізму та зусередимо свою увагу саме на кельтській концепції Походження Русі. Серед науковців відзначився засновник кельтської концепції Шелухін Сергій Павлович (1864 – 1938), політик, історик, який у своїй праці «Звідкіля походить Русь. Теорія кельтського походження Київської Русі з Франції» (Прага, 1929) ототожнював русів з кельтськими рутенами з Родезу; вчений відкрив цікаві аспекти в цій концепції. Його концепцію підтримав український мовознавець-славіст, академік Скляренко В. Г. та російський історик-публіцист Кузьмін А. Г.

Актуальність теми простежується вже довгий час, але коли наша держава стала незалежною – інтерес до цієї теми став ще більшим. У зв'язку з тим, що Росія нав'язує династичну історію норманської концепції; великодержавну політику, що всі народи частина Росії. А втім, кельтська концепція показує на взаємодію українського етносу з іншими народами, що породили українську державність.

Знання першопричинних начал дасть нам можливість рухатись вперед до свого історичного напрямку, вибудувувати власну політику з розумінням сьогоденних проблем, які зможемо проаналізувати через причинно-наслідковий процес.

Аналіз стану наукової розробки проблеми. Протягом останніх десятиліть велика кількість науковців активно займаються вивченням походження української державності; значний науковий інтерес в

історіографії до проблеми виникнення Русі становить не менше 400 років. Різні дослідники вже розглядали це питання прямо або опосередковано: Володимир Антонович, Михайло Брайчевський, Готлід-Зігфрід Баєр, Михайло Грушевський, Михайло Ломоносов, Герард-Фрідріх Міллер, Петро Петрей, Омелян Пріцак, Василь Татищев, Сергій Шелухін, Август-Людвіг Шлецер та ін. Зокрема, предметом досліджень були окремі аспекти державності в тих чи інших державотворчих рисах. Однак, як і зазначалося, через політичну коню'нктуру ця тематика є заангажована та недостатньо висвітлена.

Мета роботи – розглянути та навести аргументи на користь кельтської концепції походження Русі у вигляді історичних згадок, синхронізації подій, проаналізувати згадки давніх авторів. На основі здобутків української та світової історіографії показати, слабкі місця норманської теорії походження Русі. Обґрунтувати, що державність у Наддніпрянській Україні існувала до 862 року, до так званого приходу Рюрика та Олега.

Об'єктом дослідження є Русь.

Предметом дослідження є кельтське походження Русі та фундаментальні засади норманської теорії походження Русі.

Основні методи, які були використані в дослідницькій роботі: теоретичний аналіз літератури, критичний аналіз досліджень з даної проблеми, методи ретроспективи, систематизації, узагальнення результатів дослідження. Також окрему роль заслуговують методи синхронізації та хронологізації в історичній перспективі для аналізу та моделюванні подій.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах науковості, системності, об'єктивності, верифікації. Використано проблемно-історичний, пошуковий методи.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в Україні за дев'яносто років презентована Кельтська або Гальська концепція

Походження Русі, яка по-новому розкриває розвиток та результат української державності.

Значна фактична база підкріплює нову концепцію та спростовує Норманську та інші концепції Походження Русі. В якості аргументів проаналізовані в історичній перспективі джерела, цитати, згадки тощо.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона є внеском у українській історичній парадигмі та новезні історіографії. У роботі поглиблюються знання про походження української державності. Зазначена праця узагальює та систематизує аргументи кельтської концепції, доведенні численних положення на її користь в спростуванні головних підвалин норманської концепцій та російських, історіографічних мітів.

Праця «Генезис та становлення Русі» є фундаментальною в суспільно-політичній, історико-правовій парадигмі становлення української державності та української ідентичності. Концепція становлення Русі розкриває основний зміст тяглости безперервного формування українського народу, що дає значні позиції в простеженні фундаментальних першоначал в розумінні причинно-наслідкового зв'язку, зрештою розуміння наслідків. Кельтський аспект показує як у формуванні тієї чи іншої слов'янської держави відображався відбиток того або іншого народу в культурі, звичаях, виробництвах торговельно-господарського змісту.

Практичне значення полягає в тому, що висновки, ключові положення і матеріали дослідження можуть бути використані в процесі викладання історії України, історії українознавства у вищих і середніх навчально-освітніх закладах, в громадсько-культурній роботі, і для написання узагальнюючих і спеціальних праць з історії Української держави та етносу.

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст роботи

викладено на 65-ох сторінках машинописного тексту. Список використаних джерел налічує 104 найменувань на 11-х сторінках.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ НОРМАНСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ

1.1. Історіографія проблеми

Про проблематику становлення Русі йдеться ще в «Повісті минулих літ», яка дійшла до нас в списках XIV—XV ст. — найвідоміші списки є Іпатіївський Ізвод (XV ст.) та Лаврентіївський Ізвод (XIV ст.). Відповідно об'єктивно висвітлювати становлення та розвиток Руської Держави в рамках IX—XII ст. говорити не слід, адже це списки, які багато раз доповнювалися й переписувалися під ту чи іншу політичну кон'юнктуру, — навіть оригінал «Повісті Нестора» до нас не дійшов. І це ми ще не зачепили, ймовірний, період коли вона була написана XII ст., в той час коли йдеться про IX ст., зрозуміло, що правляча династія вставляла свої корективи. Однак в згаданих вище списках є переписи Київського, Галицько–Волинського літописів, також «Повчання» Володимира Мономаха — де в цілому можна скласти картину. Та втім, коротко розглянемо літопис.

Згідно з літописом, слов'янські та фінські племена (кривічі, ільмени, чудь, весь) пішли за море до «Варягів», до «Русі» і запросили князя на князювання в їхніх землях, тоді звідти прийшли троє братів — Рюрик, Синеус, Трувор:

«І вибралося троє братів із родами своїми, і з собою всю узяти русь. І прийшли вони спершу до словен. і поставили город Ладогу. І сів у Ладозі найстарший (брат) Рюрик, а другий, Синеус, — на Білім озері, а третій, Трувор, — в (городі) Ізборську. І од тих варягів дістала (свою) назву Руська земля» [49]. Отже, нібито від тих братів–варг постала «Руська Земля».

Однак в іншому фрагменті ці поняття чітко відокремлюються: «Яфетове бо коліно й це: варяги, свеї, нормани, готи, русь, англи, галичани, волохи, римляни, німці, корляги, венециці, фряги та інші» [49].

І ми бачимо в одному тексті суперечність «Варяги–Русь» а далі окремо «Варяги», «Нормани», «Русь». Можливо, варяги — це збірна назва чужинців і не обов'язково скандинав, цього погляду притримуються М. Ю. Брайчевський, С. П. Шелухін [5, с. 160; 87, с. 15]. Навіть візантійські автори, такі як Іоанн Скіліца (XI ст.) та Георгій Кедрін (XII ст.), називають варягів «кельтами за походженням» [32].

Також слід відмітити Густинський літопис XVII ст., де подано декілька цікавих поглядів на походження Русі. По одній версії Русь походить від антропоніма Рюрик, а в другій від річки Рось, а в третій від русявого волосся [72, с. 4].

Однак з цих дефініцій, «Повісті минулих літ» про трьох братів–варяг, повстала «Норманська теорія походження Русі», і одним з перших хто намагався науково обґрунтувати цю теорію був німецький історик Готліб Баєр.

Як стверджує М. С. Грушевський, він вказав на Бертинські аннали та на так звані «руські імена» дніпровських порогів в Константина Багрянородного [15, с. 603]. Але щодо Бертинських аннал, там згадується послі «свеї» від руського представництва, це виявилось підозрілим для імператора Людовіка Благочестивого і тому він вирішив провести розслідування, тому що правитель русів звався «каган», відповідно це Наддніпрянщина; інший аспект пороги, зрозуміло, що в Русі було багато військових найманців, і не тільки скандинави, ймовірно, й сармати, тюрки, тож зрозуміло, що лексика найманців повинна відобразитися в тих чи інших якостях.

Першим хто серйозно піддав критиці норманську концепцію був С. О. Геденов [87, с. 7]; а вже 1860 р. М. І. Костомаров у своїй праці «Началом Руси» виводив походження Русі з литовської Жмуді [15, с. 606; 87, с. 7]. З цього приводу були відповідні дискусії з норманістом М. П. Погодіним, потім сам М. І. Костомаров визнав слабкість цієї версії.

А. А. Кунік припускав, що Русь пішла від готів, а М. О. Максимович, Ю. І. Венелін, І. Є. Забелін схилилися до думки, що це слов'яни [87, с. 7]. Відповідно далі вже М. Ю. Брайчевський наполягав, що основа процесу виникнення давньоруської держави лежить внутрішній соціально-економічний розвиток східних слов'ян [5, с. 160]. І цей аспект варто врахувати, він відіграє значну роль, але крім, власне, самих слов'ян інші неслов'янські племена також відігравали значну роль.

М. С. Грушевський лаконічно висловився, не гадаючи звідки назва «Русь», і конкретно зафіксував факт, що Русь з самого початку пов'язана тільки з Київщиною: «В звістках чужоземців, які маємо з IX і X віку, наші князі й їх військо, все зветь ся Русю, руськими. У нас же Русю звала ся Київщина. Здогад нашого старого літописця, що імя Руси було принесене з Швеції, варяжською дружиною, не справджуєть ся: в Швеції такого народа не знати, і Шведів ніколи у нас сим іменем не звали. Звідки се імя взяло ся в Київщині, ми не знаємо й не будемо вгадувати. Але нам важно, що се імя так тісно звязане з Київом, і у того міркуємо, що звістки про Русь і руську дружину, які маємо у чужоземних джерелах IX і X вв., належать до Київської держави: до тих князів і дружин, котрих столицею був Київ» [14, с. 52].

Як ми бачимо, М. С. Грушевський пов'язує Русь з Київщиною, що і не безпідставно, однак ми повинні вияснити основну суть виникнення держави, назви, народу, в цьому полягає суть дослідження та наукове прагнення істини в науковій парадигмі.

У своїх працях вчені, як М. Брайчевський, О. Алфьоров, О. Палій, є досить скептичними щодо норманського походження Русі, хоча й не заперечують вплив норманів. Інші науковці, як Я. Грицак, С. Плохій, Д. Гордієнко, В. Арістов, не відкидають норманську концепцію, а навпаки прихильні до неї. Хоча серйозного підґрунтя вони не наводять, а тільки акцентують увагу на вирогідність фінського «Ruotsi» в цій кон'юктурі.

У своїй праці «Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела» (Київ, 1997) Омелян Пріцак ототожнює першопочаткову Русь з скандинавами, хоча починає опис з кельтів–рутен з міста Родез; О. Й. Пріцак пише, що в IX ст. Ібн–Хардадбег згадує іудейських раданітів біля Марселя та неіудейську Русь з Родезу — це міста південної Франції [66, с. 91–93].

Втім, не зрозуміло до чого тут плем'я фризив і в які зв'язки вони вступали з рутени (це не прослідковується) [66, с. 90–96], але О. Пріцак намагається обґрунтувати русо–фризькі товариства, династії, імперії [66, с. 93–95]; далі вчений пише, що норвезька династія Інґлінгів представляє торгове товариство Русь [66, с. 94–97]. Хоча яким боком норвезькі Інґлінги до рутенів?

За концепцію О. Пріцака, торговці–рутени проникли до поморських слов'ян і далі до Балтики, а норвезька династія Інґлінгів їх представляла і вони засновували факторії по р. Волохів та Волзі. Цікаво також те, що О. Пріцак не розглядає слов'ян, а більшість розглянутих ним скандинавські саги відносять до XIII ст., також вчений довільно трактує імена та події змішуючи їх з міфами. Структурно–функціональний метод в основу якого входить виявлення спільних архетипів, яким користувався Омелян Пріцак, не підходить для дослідження реальних історичних подій. Цей метод виявляє спільні ознаки архетипу в писемних пам'ятках, однак не дозволяє оцінити джерело з реальними подіями трактуючи їх довільно на основі міфології!

М. Ю. Брайчевський схилився до сармато–аланського походження Русі [5, с. 161], однак Йордан чітко виокремлював «ароксолан» та «россомонів» [30], також жодного сарматського племені «Русь» не було виявлено. Тільки Псевдо–Захарій писав про народ «Hros», підтвердження, що це могли бути сармати немає, так само це могли бути кельти–рутени, які дісталися Причорномор'я

Засновником кельтської теорії походження Русі є Сергій Павлович Шелухін (1864—1938) — історик, член Центральної Ради та Генеральний суддя УНР [32]. Вчений у своїй праці «Звідкіля походить Русь. Теорія кельтського походження Київської Русі з Франції» (Прага, 1929) пише про кельтів–рутен, які, ймовірно, могли дати свою назву слов'янським племенам в Наддніпрянщині.

В другому розділі автор розмірковує про Варяжське море, де він доводить, що Варяжське море — це система морських вод, тобто під «Варязьким морем» йдеться не про одне Балтійське море, а систему морських вод Західної Європи, зокрема Середземномор'я [80, с. 37; 87, с. 14–15]. Також автор припускає, що Русь, яка розміщена літописцем поряд між англами і галичанами (галлами), являє собою кельтське плем'я рутен на півдні Галлії в сучасній Франції [32]. Візантійськські автори, як–от: Іоанн Скіліца (XI ст.) Георгій Кедрін (XII ст.) — називають варягів «кельтами за походженням» [32].

В третьому розділі автор згадує напис в християнських катакомбах міста Ювава, провінції Норік (суч. Зальцбург, Австрія); де написано ім'я Одоакра, короля Рутенів — 477 року (Anno Domini CCCCLXXVII Odoacer Rex Rhutenorum) [87, с. 22].

Далі автор доходить висновку, що, судячи з Літопису Самійла Величка, гетьман Богдан Хмельницький ототожнював себе та український народ з Одоакром та кельтськими рутенами [87, с. 26]. Цікаво те, що ці кельти

згадуються в V ст. за 1300 км. від Рутенії в Нарбонській Галлії. Тобто видна міграція цих племен.

В четвертому розділі *«Назви: Русини, Русь, Дроміти»* автор пише, що в Нарбонській Галлії біля річки Родан (Рона) знаходилася територія під назвою «Ruthenia» [66, с. 92–94; 87, с. 28]. Автор зазначає, що територія «Ruthenia» була шляхом, перебігом, трактом для всіх перехожих через Галію народів. Таке місце зветься по-кельтськи «route», «good», «roud», «rut», «rute» — шлях, тракт, перебіг, дорога [87, с. 28]. Подібно до цих назв зветься по-грецький «дром» — трактат, перебіг; де «Дромітами» греки називали рутенів [87, с. 28–29]. С. Шелухін стверджує, що за цією прикметою назва території «Ruthenia» і тому «Rutheni» – рутени, русини, руси тощо. В грецькому варіанті — «Рос», в латинському — «Рутени» [87, с. 28].

Важливо те, що греки називали рутен «Дромітами», бо в п'ятому розділі *«Грецькі, Латинські й Арабські свідчення, що Київська Русь — Кельти»* Симеон Логофет (Метафраст), візантійський письменник і державний діяч X ст., ототожнює Русь з дромітами:

«Того ж року прийшла Русь, звана також Дромітами, з роду Франків, на Константинополь, на 10 тисяч човнів» [13, с. 70]. Йдеться про те, що руси з роду франків, тобто галли. Так як франки увірвалися в Галлію й там асимілювалися від кельтів (галл). Тому тут в контексті «франки» йдеться про кельтів.

Інший подібний текст Симеона Логофета:

«Русь, вони ж Дромоміти, таке мають ім'я (Руси) за для якогось сильного Роса, прозвані так після того, як визволилися через якусь божу раду чи натхнення від прикростей тих, що їх подолали і володіли. Ім'я Дромітів дістали через те, що швидко бігають. А вони з роду Франків» [13, с. 70]. Видно, що Симеон Логофет ототожнює Русь з кельтами–рутенами і безпосередньо вказує на їх походження.

Таке ототожнення бачимо і в арабського географа X ст. аль-Мукаддасі, який описував похід русів на хозар, він написав: «Народ Рума, що зветься Рус» [87, с. 34]. «Румум» — це Римська імперія [87, с. 34], де вказується походження русів з провінції Римської імперії Нарбонської Галлії, тому що мова йде про «народ рума».

Столицею рутенів було місто Сегодунум (Segodunum) в Франції, яке було перейменоване в Родез (Rodez, Rôdez) мешканці якого й дотепер називають себе рутенами, — як стверджує С. Шелухін; назва Родез походить від кельтського «rôder», бродити, вештатися, крутитися тощо [87, с. 29]. Це місто Родез було своєрідною місто-державою, а його народ, русини, згадується в численних джерелах, однак С. Шелухін акцентував увагу на згадках Юлія Цезаря про рутен у своїй праці «*Commentarii de Bello Gallico*» (Записки про Гальську війну), в якій описується його похід у 58–50 рр. до н. е.

Можна було додати ще пару авторів, а саме: Плінія Старшого, Марка Лукана, Грегорія Турського та ін. — яких автор не згадав описуючи рутен. В VI—VII-му розділах «*Легенда про Чорноморську Русь*» та «*Історичні звістки про Чорноморську Русь*» йдеться про напад русів до 862-го року в Причорномор'ї на Амастріду (840) та Сурож (VII) [92, с. 63–67], напади на ці міста описуються в «Житті» Григорія Амастрідського та Стефана Суржського.

У восьмому розділі «*Фінські Руотці і Хорватська Русь*», С. Шелухін спростовує, що назва «Русь» походить від фінського «Ruotsi», за норманською концепцією Русь походить від шведів прозваних «Ruotsi» від фін; однак шведи ніколи себе «Русю» не називали [87, с. 52]. Руські торговці, які торгували з греками називали тих торговців «гречниками» [24, с. 194], відповідно скандинавські торговці, які торгували з Русю, прозвані «Ruotsi», а не навпаки [87, с. 53]. В цьому розділі автор також звернув увагу на «Хорватську легенду походження Русі» з Панонії, це легенда про Чеха, Ляха,

Руса, які змушені покинути Дунай через утиски римлян, автор зазначає, що в кожній легенді є доля правди [87, с. 54]. Цю легенду переказує ще польський літопис Богухвала XIII ст. [87, с. 55].

Однак, є й ряд вад в концепції С. П. Шелухіна:

— не до кінця зрозуміло подорож кельтів-рутен, як і де та коли кельти-рутени проникли на теренах України;

— низка наведених кельтських слів С. П. Шелухіном, які є загальними латинізмами багатьох мов — це стосується мовного кельто-слов'янського порівняння в українській мові.

Таким чином, відомий науковець, історик і правник С. П. Шелухін висунув концепцію, що Русь походить від кельтів-рутен, де в нинішній Франції, в Провансі була держава «*Ruthena Civitas*» [87, с. 117]. Відповідно з цієї концепції і назва «Русь» походить від кельтського «*route*», «*rood*», «*roud*», «*rut*», «*rute*» — шлях, тракт, перебіг, дорога [87, с. 28]; цим він спростовує теорію походження назви Русі від фінського «*Ruotsi*», так як руських торговців, які торгували з греками називали «гречниками» [24, с. 194; 87, с. 53], логічно тоді, що торговці, які торгували з Русю, прозвані «*Ruotsi*», а не навпаки.

Відповідну дефініцію кельтсько-слов'янського походження Русі підтримав мовознавець В. Г. Складенко, однак він схильний вважати, що назва Русь походить не від «*route*», а від «*roudos*» (червоний – також кельт.), фр. «*roux*», «*rousse*» – рудий, руда; В. Г. Складенко зазначає, що навіть Марк Лукан називав рутен рудими «*flavi rutheni*» (руді рутени) [70, с. 99].

В. Г. Складенко висунув гіпотезу, що були руси-варяги — це кельти які дійшли до острова Рюген (вийшло західнослов'янське-кельтське походження) і потім до Закарпаття та Прикарпаття; інші азовсько-чорноморські руси, які дійшли до Азовського і Чорного морів і Тамані є

східнослов'янського-кельтського походження — відіграли певну роль в етнічному формуванні українців [71, с. 17–25].

Отже, з вищезазначених чинників, слушно переглянути та доповнити генезу Русі, та її становлення, новими краще науково обґрунтованими концепціями в цій науковій парадигмі.

1.2. Норманська концепція Походження Русі у працях вітчизняних та зарубіжних авторів

Неактуальність «Норманської теорії походження Русі» заключається в тому, що держава «Русь» згадується задовго до 862 року. До прикладу, можемо згадати «Бертинські аннали» 839 р. [92, с. 64], «Житті Григорія Амастрідського та Стефана Суржського» [8]; такі джерела як «Баварський Географ» [11], «Getica» Йордана [30; 46], «Церковна історія» Псевдо-Захарія [42; 55; 69].

«Житіє Григорія Амастрідського» ймовірно написано 842 р. [27; 23].

В ньому повідомляється, що руси напали на Амастриду в 840 р. [92, с. 67], досить вагома згадка зважаючи, що багато російських істориків роблять акцент на 862 році.

Щодо «Житія Стефана Суржського» написано воно наприкінці VIII ст. [92, с. 63], до нього варто ставитися більш скептично; говориться, що руси прийшли з Новгороду, якого тоді не було, пограбувати святиню, де в кінці Бравлін покався під дією чуда мощів св. Стефана. Тож вірогідно, що це вставки в XIV ст. [8, с. 232].

Інший аспект розглянемо в «Бертинських анналах», в них йдеться про посольство візантійського імператора Теофіла до франського імператора Людовіка I, який 839 р. направив людей з народу «Рос», де їхній правитель зветься «каган», але ті прибульці були з народу шведів. Тобто з цього ми розуміємо, що тоді існувала держава «Русь» в Надніпрянщині, а найманці слугували їй – «варяги» [92, с. 65].

Інше цікаве джерело – це т.зв. «Баварський географ» IX ст., оригінальна назва «Опис градів і земель на північ від Дунаю» («*Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*») [11, с. 12]. В цьому джерелі відображено перерахунок слов'янських племен та їх міст, зокрема

згадано русів («ruzzi») [11, с. 14]; і Войтович Л. В. стверджує, що це беззаперечно руси, зокрема це дніпровський Київський каганат [11, с. 23].

Доволі цікавим, як джерело, є «Getica» (Про походження і діяння готів) Йордана написана 551 р. [46], де згадуються «россомони», ймовірно, це руси. Насамперед тому, що в Йордана, в перекладі О. Ч. Скрежинської [30], записані россомони під номером 389, та «ароксолани» під номером 247. Якщо б россомони були роксолани, тоді б Йордан не писав «ароксолан», він би не виокремлював ці народи.

Ще одне цікаве джерело – це «Хроніка» («Церкона історія») Псевдо-Захарія сирійського втора VI ст. [69, с. 740–742; 55, с. 114–115; 42]; Н. В. Пігулівська, О. П. Дьяконов навіть ототожнювали народ «Рос» з слов'янським плем'ям антів [54].

Там згадуються руси, як «hros» [42; 54], цілком вірогідно, що це реальний, а не міфічний народ. Навіть не зважаючи на те, що там згадані люди-пси та амазонки, ми прослідковуємо в багатьох середньовічних авторах де поруч з справжніми народами вставляють міфічних персонажів чи народностей.

Також як аргумент, що народ «hros» є міфічним народом приводять «Пророцтво Єзекеїля», де мова йде про народи Рош та Мешех, середньовічні автори їх любили ототожнювати з Рос (Русю) та Мосохом (Москвою) [67, с. 248], це не новина, що біблійні тексти в середньовіччі полюбляли ототожнювати з тодішніми наративами, тодішніми народами. Цієї думки притримується В. Я. Петрухін де нібито народ «Рос» ототожнюється з єврейським титулом «носі-рош», який переклали як «архонт Рос» з «Книги Єзекеїля» [54; 55, с. 42–48].

Отже, цікаво те, що на наш погляд, не варто ототожнювати народ «hros» з спотвореним перекладом Роса та Мосоха, слушно зауважив Л. Р. Прозоров, так як Псевдо-Захарій сирійського походження і, ймовірно, знав

споріднену сусідню мову, не було сенсу прекладвати спотворений грецький варіант [54, с. 248]. У зв'язку з тим вважаємо, що мова йде про реальний народ «hros» в Наддніпрянщині, бо в тексті пише за «приділи гунські», де згадано хозар, авар. Як ми знаємо, ці народи локалізувалися в Придніпровських, Донських частинах.

Але, на наш погляд, це ніщо у порівнянні зі згадкою кельтського племені «Рутен», які, можливо, поширили та сформували назву «Русь» в Наддніпрянщині.

До прикладу, в 477 році згадується король «рутенів» Одоакр [53, с. 1191; 87, с. 22], але щонайголовніше записаний він на монументі, як «REX RHUTENORUM» (король рутенів) в катакомбах м. Ювавум (суч. Зальцбург) [87, с. 22–24].

Однак ще в I ст. до н. е. до VI ст. н. е. згадуються кельтські племена рутен в Юлія Цезаря [96], Плінія Старшого [97], Марка Лукана [100], Григорія Турського [98].

Проте слід звернути увагу на ще одну дефініцію, а саме на чому тримається «Норманська концепція походження Русі». Дуже поширена точка зору, нібито фіни називали шведів «Ruotsi». Справа в тому, що русини називали торговців, які торгували з греками – «гречниками» [24, с. 194]; так само й фіни шведських торговців, які торгували з Русю прозвали «Ruotsi» [87, с. 53]. Тобто від «Ruotsi» не сформувалося слово «Русь», а навпаки. Також начебто Константин VII Багрянородний згадує «Дніпровські пороги» на «руській» та на «слов'янській». На «руській» автор вживає буцімто скандинавські слова під назвою «по-руськи». Хоча ті назви слов'янські чи скандинавські, чи хоча б сарматські ні про що не говорять. Бо різні народи приходили та відходили, і залишали щось після себе; відповідно асимілювалися, воювали, торгували. Приносили своє і брали від інших в

культурно-релігійному, філософсько-науковому плані тощо. Тим більше, що Київ торгове місто.

Інший аспект щодо визначення контексту – це «варяги». «Варяги» здебільшого найманці, не завжди скандинави, такі візантійські автори, як Іоанн Скіліца (XI ст.) та Георгій Кедрін (XII ст.), називають варягів «кельтами за походженням» [32]. Загалом, це воєн [5, с. 160], адже у франко-венедському словнику Яна Потоцького, це слово у венедів, себто лужечан, має військовий контекст. Відповідно це слово є в слов'ян у значенні воєн: «Ерее» з фрн. (меч, шпага) – «Waro» з венед.[103, с. 52], «Glaive» з фран. (меч) – «Warang» з венед. [103, с. 54]. Відповідно можемо припустити, що найманцями «варягами» можуть бути інші вояки не тільки з скандивських племен.

Цікавим аспектом буде розглянути «Варязьке море», тому що це дає нам уявлення про локалізацію держав та народів; відповідно на якому ґрунті земель постала держава Русь. Здебільшого цю локалізацію дізнаємося з «Повісті минулих літ».

В науковому товаристві склалося таке враження, що під «Варязьким морем» йдеться в основному про Балтійське море.

Слушно зауважив Сергій Павлович Шелухін, що під «Варязьким морем» йдеться не про одне Балтійське море, а систему систему морських вод Західної Європи [80, с. 37; 87, с. 14–15].

З «Повісті» читаємо: «Ляхи ж, і прусси, і чудь сидять поблизу моря Варязького. По сьому ж морю сидять варяги: сюди, на схід – до наділу Симового; по тому ж морю сидять вони на захід – до землі Англійської і до Волоської. Яфетове бо коліно й це: варяги, свеї, нормани, готи, русь, англи, галичани, волохи, римляни, німці, корляги, венециці, фряги та інші» [49].

З цього тексту можемо зрозуміти, що крім Балтійського моря, йдеться ще й про Середземномор'я, бо тут згадуються середземноморські народи: галичани, волохи, римляни. Волохи – це італійці [87, с. 14] або румуни, а

Галичани – це галли за С. П. Шелухінім [87, с. 14]. І тому в концепції С. П. Шелухіна, цілком небезпідставно, Русь, яка розміщена літописцем поряд між англами і галлами, вказує на кельтське плем'я рутен на півдні Галлії в суч. Франції [32].

Інша цитата «Повісті минулих літ»:

«Коли ж поляни жили особно по горах сих [київських], то була тут путь із Варягів у Греки, а із Греків [у Варяги]: по Дніпру, а у верхів'ї Дніпра – волок до [ріки] Ловоті, а по Ловоті [можна] увійти в Ільмень, озеро велике. Із цього ж озера витікає Волхов і впадає в озеро велике Нево, а устя того озера входить у море Варязьке. І по тому морю [можна] дійти до самого Риму, а од Риму прийти по тому ж морю до Цесарограда, а від Цесарограда прийти в Понт-море, у яке впадає Дніпро-ріка. Дніпро ж витікає з Оковського лісу і плине на південь, а Двіна із того самого лісу вибігає і йде на північ, і входить у море Варязьке. Із того ж лісу витікає Волга на схід і вливається сімдесятьма гирлами в море Хвалійське. Тому-то із Русі можна йти по Волзі в Болгари і в Хваліси, і на схід дійти в уділ Симів, а по Двіні – у Варяги, а з Варягів – до Риму, од Риму ж – і до племені Хамового» [49].

Тобто по цитаті «і по тому морю [можна] дійти до самого Риму, а од Риму прийти по тому ж морю до Цесарограда, а від Цесарограда прийти в Понт-море, у яке впадає Дніпро-ріка» – розуміємо, що це Середземномор'я, бо від Рима до Константополя можна доплисти; далі Причорномор'я (понт-море) допливши до Дніпра.

Отже, тому коректно буде відмітити, що «Варязьке море» – це система морських вод Балтійського і Середземного морів. І вище перераховані народи – це і є варяги, здебільшого найманці.

Таким чином, з вищезазначених джерел, можемо зробити висновок, що «Руська Держава» існувала в Наддніпрянщині до 862 року, а Норманська концепція про заснування Русі племенами зі Скандинавії не несе доцільного наукового підґрунтя, хоч ми визнаємо роль норманських завойовників у державотворчих процесах Русі.

Таким чином узагальнюючи розділи 1.1. та 1.2., можна відміти, що Норманська теорія має численні вади на які спираються її прихильники, зокрема це теми: Дніпровські пороги, фінська назва «Ruotsi», виокремлення в «Повісті минулих літ» варягів та русів; згадки русів задовго до 862 р; «Варяги» – це не обов’язково скандинави; «Варяжське море» – не тільки Балтійське море, а система морських вод Західної Європи тощо. Тому в цих зазначених аспектах Норманська концепція Походження Русі є недоцільними в даний час.

РОЗДІЛ 2. КЕЛЬТИ ТА КЕЛЬТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ

ПОХОДЖЕННЯ РУСИ

2.1. Етногenez та особливості зовнішності кельтів

Кельти важливі в історії Європи через свій вплив на розвиток культури, мови та інших аспектів. Вони мали значний внесок у формування народів та етнічних груп, які населяли певні регіони. Кельтська культура вплинула на мистецтво, ремесла та релігію.

У випадку України, важливість кельтів може бути менш прямою, оскільки їх основна територія розташована на заході Європи. Проте, вивчення кельтської історії може допомогти в зрозумінні ширшого контексту європейської історії та взаємодії різних культурних груп. Вивчення історії кельтів сприяє розумінню формування європейської ідентичності та динаміки міжкультурних взаємодій у регіоні.

Кельтську тематику досліджували такі відомі вчені як Кунліф Барі, Жан-Луї Брюно, Даїті О'Гейн, Джон Фредерік Дрінкуотер, Деламарре Ксав'є, Грін Міранда та багато інших визначних вчених.

Втім, насамперед розберемося з термінологією «кельти», «галли». В «Енциклопедії історії України» зазначено, що терм «кельти» відображає близьких за мовою та матеріальною культурою індоєвропейських племен, які 2-й пол. 1-го тисячоліття до н. е. мешкали на просторах від сучасної Іспанії до Малої Азії, від Румунії до Британських островів [25, с. 170]. Термін «кельти» переважно застосовували греки, однак походження терміну не зовсім ясні.

А в «Словнику української мови» (1971) ми бачимо інший термін – «галли». У словнику зауважено, що слово «галли» – це історична римська назва кельтського племені, яке проживало в IV–I ст. до н. е. у сучасній Франції, Бельгії, Північній Італії [74, с. 20]. І принагідно зазначається, що французька нація спадкоємця галлів: «Французька нація утворилась в

результаті змішання давніх тутешніх жителів — галлів (кельтів) з германськими племенами (франками, бургундами), які вдерлися зі сходу в IV–VI ст. н. е.» [74, с. 20].

За однією версією етнонім «галли» виник від грецького «γάλα» (молоко) [26]. За іншою, від латинського слова «Gallus» – «півень» [99, с. 66]. Ще за однією з версії від німецького слова «Walhaz» – римський, кельтський [95]. Натомість за дослідженням ірландсько вченого Даїті О'Гейна «Історія кельтів» від кельтського слова «gal», себто «спроможність», «відвага» – у значенні «воєн» [17, с. 12]. Якщо брати термінологію, то термін «кельти» більш поширений в загальному контексті, в той час як назва «галли» вужчий і стосується здебільшого кельтських племен на теренах Галлії.

В парадигмі етногенезу, слід зазначити, що найвідоміше кельтське поховання виявлено в містечку Гальштант, Австрія [17, с. 7]. Саме з Гальштанською культурою ототожнюються кельти, де знахідки сягають VII – VI ст. до н. е. [7, с. 24]. Гальштанська археологічна культура, що існувала в період ранньої залізної доби прб. X–V ст. до н. е. в Центральній Європі, відіграла ключову роль у становленні сільськогосподарського способу життя. Знаменита своєю керамікою, а також наявністю поселень і об'єктів інфраструктури. Гальштанці розвивали різні галузі, включаючи обробку металів та виробництво інструментів.

Їхня активність відбивається у великій кількості археологічних знахідок, що свідчать про високий рівень розвитку цієї культури. Гальштанська археологічна культура створила основу для подальшого розвитку суспільства в регіоні та внесла важливий внесок у технологічний та культурний прогрес Європи.

Натомість основну роль для галлів відіграла Латенська культура V – I ст. до н. е. Отримала вона свою назву по йменню відомої місцевості Латен в Швейцарії [7, с. 27]. Латенську культуру називають історично кельтською,

аби відрізнити їх від предків першої епохи заліза, також Латенська культура є цивілізацією галлів та інших кельтських племен, які вже в III ст. до н. е. мешкали від Британії до Чорного моря [7, с. 27]. Латенська археологічна культура відзначалася розвиненими металургійними навичками, особливо виготовленням знярядь з заліза. Також вони виробляли характерні круглі доми з дерева та опалубки. Латенська культура відігравала важливу роль у розвитку матеріальної культури і взаємодії між різними племенами та регіонами.

А вже на початку другої епохи заліза римський історик Тіт Лівій згадує такі гальські племена: арвенів, едуїв, атбарртів, карнутів, аулерків [7, с. 29]. З цього контексту відзначимо кристалізацію гальських племенних союзів від загального кельтського племенного масиву.

Також проаналізуємо окремий аспект зовнішності галлів, так як зовнішність є показником внутрішнього, психологічного та культурологічного нюансу. До прикладу, в дослідженні Джеймса Бромвіча «Римські залишки Північної та Східної Франції», ось як описується:

«Гали мають високе тіло, з брижами м'язів і білість шкіри, а волосся у них русяве, і не тільки природним чином, але вони вживають за практику збільшувати виразний колір, яким його надала природа. Бо вони завжди миють волосся у вапняній воді, і тягнуть їх назад від чола до маківки і назад до потилиці. Деякі з них голять бороду, а інші дають їй трохи відрости; і дворяни голять щоки, але вони дають вусам рости, поки не закриють рот» [94, с. 341].

Схоже також знаходимо і в праці Жана-Луї Брюно «Галли»: «“За природою їх волосся біляве, але вони намагаються підкреслити їх природний колір і відтінок за допомогою Аппретури, миючи їх тривалий час вапняною водою. Вони витягують їх (волосся) від лоба до верхівки і потилиці, що робить їх схожими на сатирів і панів; завдячуючи цим маніпуляціям їхне

волося згущається, що не відрізняється від кінської гриви. Деякі голять бороду, інші її відрощують в достатній кількості. Знатні голять щоки, але носять вуса, а вуса настільки довгі та висячі, що вони закривають їм рот”. Ось такими міг бачити галлів Посейдоній за п'ятдесят років до нашестя в Галію Цезаря». [7, с. 361–362].

З цього опису розуміємо, що галли мають строкату соціальну структуру, чоловіки в деякій мірі схожі на «козаків», носячи довгі вуса та маючи чуби, хоча в них борода не менш популярна. З цього контексту прослідковуємо, що зовнішність галлів в деяких аспектах подібна до зовнішності козаків, тут достатньо згадати очевидця Микиту Коржа, який теж акцентував увагу на козацькій зовнішності.: «Запорожцы всѣ вообще головы брило, и оставляли только одну чуприну» [81, с. 28]. Власне, кельти та козаки Запорізької Січі мають кілька подібних рис:

1. Воєнна культура: Обидві групи відомі своєю воєнною спрямованістю та відважністю. Кельти мали воєнні традиції, а козаки в Запорізькій Січі славилися своєрідним військовим духом.

2. Незалежність: Кельти та козаки обидві визначалися прагненням до незалежності. Кельти мали свої культурні особливості та державні утворення, а козаки Запорізької Січі визначалися прагненням до свободи та самоврядування.

3. Територіальна мобільність: Як кельти, так і козаки були відомі своєю мобільністю та здатністю до швидкого реагування на зміни в ситуації.

4. Любов до свободи: Обидві групи виявляли велику пристрасть до свободи і відмови від зовнішніх владарювань, що визначало їхні характери та історію.

Хоча їхні культури та історії різняться, ці спільні риси можуть визначати певні аспекти їхнього спільного спадку. Щодо одягу, слід

відмітити, що галли мали неабиякий смак, так давньогрецький історик та ритор Тімаген пише:

«ми не бачили нікого, навіть в жінках, які живуть в бідності у брудних лахміттях, як це може бути в інших країнах» [7, с. 359]. Тут також слід нагадати про кельтські штани «braca», які запозичили римляни [7, с. 359], що вже в сучасності відобразилася мода на штани. Теж саме з кельтським плащем «sagon» та взуттям «galicae», яке теж запозичили римляни [7, с. 359]. З цього випливає, що галли мали високий культурно-цивілізаційний вплив, який приймався іншими народами, відповідно цей аспект наклав помітний відбиток в сучасному контексті суспільства.

Щодо жінок, вони в кельтському суспільстві носили різноманітні прикраси, які вказували на їх соціальний статус, стиль життя та індивідуальний смак. Декілька типових прикрас, що використовувалися кельтськими жінками, включають:

1. Намиста: Кельти виготовляли намиста з різноманітних матеріалів, таких як скло, роги, кістка та метал.

2. Браслети: Металеві чи вироблені з натуральних матеріалів браслети часто прикрашали руки кельтських жінок.

3. Сережки: Кельти виготовляли сережки різних форм і розмірів, використовуючи як дорогоцінні метали, так і менш дорогі матеріали.

4. Фібули: Жінки використовували фібули для закріплення одягу. Ці були не тільки практичними, але й можливістю виразити стиль та багатство.

5. Віночки та обручі: Ці прикраси для волосся були важливою частиною жіночого гардеробу. Вони можуть бути прикрашеними декоративними елементами чи символами.

6. Броші: Металеві броші використовувалися як прикраси для підніжжя та грудей. Вони часто використовувалися як знаки соціального статусу.

Ці прикраси не тільки додавали краси, але також мали символічне значення та відображали культурні особливості та вірування кельтів.

Отже, з всього вищезазначеного, можемо зробити висновок, що галли, як племенний союз, відзначилися своєю особливістю від решти загалу, вони стали на власний культурно-цивілізаційний шлях, були організовані у військово-політичні союзи, які підкорили значні терени Європи та наклали помітний відбиток в розвитку європейської частини світу.

2.2. Походження кельтів-рутен

Варто зазначати, що в Нарбонській Галії біля річки Родан (Рона) знаходиться територія під назвою «Ruthenia» [66, с. 92–94; 87, с. 28]. Ця територія була шляхом, перебігом, трактом для всіх перехожих через Галію народів. Таке місце зветься по-кельтськи «route», «rood», «roud», «rut», «rute» – шлях, тракт, перебіг, дорога [87, с. 28]. Подібно грецький «дром» – трактат, перебіг, дромітами, так греки називали рутенів [87, с. 28–29].

Відповідно за цією прикметою назва території «Ruthenia», тоді «Rutheni» – рутени, русини, руси тощо. В грецькому варіанті – «Ρος», в латинському – «Рутени» [87, с. 28]. Столицею рутенів було місто Сегодунум (Segodunum) в Франції, яке було перейменоване в Родез (Rodez, Rôdez) мешканці якого й дотепер називають себе рутенами. Назва Родез походить від кельтського «rôder», бродити, вештатися, крутитися тощо [87, с. 29]. Власне цей Родез був своєрідною місто-державою, а його народ, русини, згадується в численних джерелах (Юлія Цезаря, Плінія Старшого, Марка Лукана, Григорія Турського та ін.). Ми акцентуємо увагу на основних аспектах.

Гай Юлій Цезар в своїй праці «Commentarii de Bello Gallico» (Записки про Гальську війну), в якій описується його похід у 58 – 50 рр. до н. е., згадує рутенів:

«Bello superatos esse Arvernos et Rutenos a Q. Fabio Maximo, quibus populus Romanus ignovisset neque in provinciam redegisset neque stipendium posuisset» [96].

«Кв. Фабій Максим переміг арвернів і рутенів, проте римський народ пробачив їх, не перетворив їхні країни в свою провінцію і не обложив даниною». Тут ми бачимо, що Рим племена арвенів та рутенів нібито не перетворив в свою провінцію.

Особливо важливо, що рутени перераховані з повсталими гальськими племенами арвенами, чій лідер Верцингеторикс очолив повстання проти римлян. Кадурками, секвентами, гельветами тощо – племена, які боролися проти Рима, а племена, які підтримували Рим в цій боротьбі – це реми та едуї. Тобто важливо, що рутени брали, разом з іншими гальськими племенами, участь в коаліції повстанців проти поневолювачів римлян:

«Dum haec apud Alesiam geruntur, Galli concilio principum indicto non omnes eos qui arma ferre possent, ut censuit Vercingetorix, convocandos statuunt, sed certum numerum cuique ex civitate imperandum, ne tanta multitudine confusa nec moderari nec discernere suos nec frumentandi rationem habere possent. Imperant Aeduis atque eorum clientibus, Segusiavis, Ambivaretis, Aulercis Brannovicibus, Blannoviis, milia XXXV; parem numerum Arvernibus adiunctis Eleutetis, Cadurcis, Gabalis, Vellaviis, qui sub imperio Arvernorum esse consuerunt; Sequanis, Senonibus, Biturigibus, Santonis, Rutenis, Carnutibus duodena milia; Bellovacis X; totidem Lemovicibus; octona Pictonibus et Turonis et Parisiis et Helvetiis; [Suessionibus,] Ambianis, Mediomatricis, Petrocoriis, Nervii, Morinis, Nitiobrigibus quina milia; Aulercis Cenomanis totidem; Atrebatibus [III milibus]; Veliocassis, Lexoviis et Aulercis Ebuovicibus terna; Rauracis et Boiis bina; [XXX milia] universis civitatibus, quae Oceanum attingunt quaeque eorum consuetudine Armoricae appellantur, quo sunt in numero Curiosolites, Redones, Ambibarii, Caletes, Osismi, Veneti, Lemovices, Venelli. Ex his Bellovaci suum numerum non compleverunt, quod se suo nomine atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicebant neque cuiusquam imperio obtemperaturos; rogati tamen ab Commio pro eius hospitio duo milia una miserunt» [96].

«Під час цих подій під Алесією галли призначили з'їзд князів, і постановили на ньому не скликати під прапори всіх здатних носити зброю, як цього бажав Верцингеториг, але вимагати від кожної громади певного контингенту бійців: було побоювання, що при такій величезній і змішаній масі не можливо буде підтримувати дисципліну, відрізнати своїх від чужих і налагодити продовольство. Едуї і їх клієнти, сегусіави, амбіварети,

бранновікейські аулерки і бланновії повинні були поставити тридцять п'ять тисяч; стільки ж – арвенів з підлеглими їх влади елеутетами, кадурками, габалами та веллавіями; секвенти, сенони, бітурги, сантони, рутени та карнути – по дванадцять тисяч, белловаки – десять тисяч, стільки ж – лемовики; по вісім тисяч – піктони, турони, паріси і гельвети; по шість тисяч – анди, амбіани, медіоматріков, петрокори, нерви і морини; і п'ять тисяч – нітеоброги, стільки ж – кеноманські аулерки; атребати – чотири тисячі, велиокасси і аулерки ебуровікійські – по три тисячі, раурки і бої – по дві тисячі; всі громади, які живуть біля берегів Океану під загальною назвою ареморійських, – тридцять тисяч: у їх числі були коріосилити, редони, амбібори, калети, осіми, венети, лексовії і венелли. З них белловаки не виставили призначеного їм контингенту, заявивши, що вони самостійно будуть вести війну з римлянами на свій розсуд і не бажають підкорятися нічий владі. Втім, на прохання Коммія і до уваги до союзу гостинності з ним вони послали разом з іншими дві тисячі осіб».

Цей текст показує, що гальські рутени брали участь у всегальській коаліції проти римлян, яку очолив Верценгаторіг, це відображає тодішню готовність та їхні племенні стосунки.

Інший текст відображає перебіг воєнних дій в провінції Нарбон:

«Interim Lucterius Cadurcus in Rutenos missus eam civitatem Arvernus conciliat. Progressus in Nitiobriges et Gabalos ab utrisque obsides accipit et magna coacta manu in provinciam Narbonem versus eruptionem facere contendit. Qua re nuntiata Caesar omnibus consiliis anteverendum existimavit, ut Narbonem proficisceretur. Eo cum venisset, timentes confirmat, praesidia in Rutenis provincialibus, Volcis Arecomicis, Tolosatibus circumque Narbonem, quae loca hostibus erant finitima, constituit; partem copiarum ex provincia supplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Helvios, qui fines Arvernorum contingunt, convenire iubet» [96].

«Тим часом посланий до рутенів кадурк Луктерій схилив їх країну до союзу з арвенами. Звідси він рушив далі в області нітеоброгів та габалів, з

тих і інших взяв заручників, зібрав значні бойові сили і задумав прорватися в Провінцію у напрямку до Нарбона. При звістці про це, Цезар вважав самою невідкладною справою самому поспішити в Нарбон. Прибувши туди, він підбадьорює боязких, ставить гарнізони в усіх пунктах, прикордонних з ворогом, саме в області, які належать Провінції рутенів, арекомійських вольків, толосатів і в околицях Нарбона; частина його сил в Провінції і підкріплення, приведені ним з Італії, повинні були зібратися в області гельвів на кордоні з арвенами».

Тут згадується провінція рутенів в околицях Нарбону, а також те, як кадур Луктерій схилив рутенів в союз з арвенами для боротьби з римлянами. Також згадується країна Рутенів (*civitatem Ruthenorum*), відповідно з цього ми розуміємо, що гальські рутени мали певну структуру державності, тобто політично-військову організацію в рамках Галлії.

Ми переглянули декілька, на нашу думку, найважливіших коментарів Юлія Цезаря під час Гальської війни 58 – 50 рр. про рутенів, їх є ще декілька. Але ми також згадаємо записи Плінія Старшого, ось що він пише про рутенів:

«*Pictonibus iuncti autem Bituriges liberi qui Cubi appellantur, dein Lemovices, Arverni liberi, Vellavi liberi, Gabales. rursus Narbonensi provinciae contermini Ruteni, Cadurci, Nitiobriges Tarneque amne discreti a Tolosanis Petrocori*» [97].

«З піктонами разом живуть бітурги, кубі – теж вільні, потім лемовики, вільні арверни, габали. З іншого боку, в провінції Нарборія, саме рутени, кадурки, нітіоброги відокремлені річкою Терн від толосан, петрорків». Тут бачимо, як Пліній перераховує гальські племена провінцій Нарбон, і, серед інших, називає рутенів. Також гальських рутенів згадує видатний римський поет Марк Анней Лукан у своїй епічній поемі «*Pharsalia*»:

«*lapsus ad aequoreas nomen non pertulit undas. soluuntur flauī longa statione Ruteni; mitis Atax Latias gaudet non ferre carinas finis et Hesperiae, promotō limite, Varus; quaque sub Herculeo sacratus nomine portus*» [100].

«Котиться в руслі великому, але, впадаючи в славетну річку,
Імені все ж свого не доносить до хвиль Океану.
І ось давні пости покидають рутенів;
Щасливий, спокійний Атакс, що судів вже не носить латинських,
Цим задоволений і Вар – Гесперії нової кордон».

В цих рядках відчуваємо воєнний зміст, але простежується затишшя після битв від гарнізонів з рутенських околиць.

Ми вже згадували, що племена рутенів зустрічаються серед галльських в Плінія Старшого, Цезаря, але через 500 років вони знову зустрічається в VI ст., на цей раз в батька французької історії Григорія Турського в «Historiarum Francorum»:

«In confinio vero termini Arverni, Gabalitani atque Ruteni sinodus episcoporum facta est contra Tetradiam, relictam quondam Desiderii, eo quod repeteret ad eam Eulalius comes res, quas ab eo fugiens secum tullisset» [98].

«В межах кордонів арвенів, кабалітанів, рутенів здійснився собор єпископів щодо Тетрадії, вдови покійного Дезидерія, тому що граф Евлалій вимагав, аби вона повернула йому майно, яке вона понесла з собою, коли тікала від нього».

В тексті йдеться про рутенські кордони та про те, як дівчина Тетрадія втекла від чоловіка Евлая.

Врешті-решт особливо цікавим є те, що рутени згадуються за 1300 км. від Родеза (Segodunum), а саме в християнських катакомбах Зальцбурга (Juvavum) тодішньої провінції Норік, а мова йде про Одоакара короля рутенів:

«Anno Domini CCCCLXXVII Odoacer Rex Rhutenorum Geppidi Gothi Ungari et Heruli Contra Ecclesiam Dei Sevientes Beatum Maximum cum sociis suis Quinquaginta in hoc speleo Latinantibus ob Confessionem Fidei Trucidatos Precipitarunt Noricorum quoque Provinciam ferro et igne Demoliti sunt» [87, с. 22].

Цей текст на українську буде звучати так:

«Року Божого 477 Одоакер, король рутенів, а також гепідів, готів, унгарів і герулів, виступаючи проти церкви Божої, благочестивого Максима з його 50 учнями, що молилися з ним в цій печері, за сповідання віри жорстоко мучено та скинуто вниз, а провінцію Норикум мечем і вогнем спустошивши».

Власне, Одоакр був германського походження, цікавим є той факт, що Одоакер скинув останнього римського імператора Ромула, тим самими став королем Італії.

Таким чином, 476 рік вважається занепадом Західної Римської імперії. Та нас цікавить, що Одоакер за 1300 км. згадуються в Зальцбурзі королем рутенів, – він підтримав повсталих і скинув короля германського плем'я ругів – Фелетя. З цього випливає, що якщо рутени згадується за 1300 км. в Зальцбурзі, тоді, імовірно, за 2800 км. від Сегедунюма (Родеза) вони могли опинитися в Україні і ці гальські рутени могли принести свій ендонім, який перетворився в «Русь».

Тим більше, що в «Літописі Величка» Богдан Хмельницький підкреслював цю спадковість: «Навіть Стародавній Рим, який володів багатьма державами й монархіями і пишався колись своїми шістьмастами сорока п'ятьма тисячами війська, в давні віки взяла й чотирнадцять літ тримала далеко менша, проти згаданої, збірна бойова сила русів із Ругії від Балтицького, або Німецького помор'я, на чолі яких стояв тоді князь Одоацер, – сталося це в році 470 після Різдва Господнього. Отож ми йдемо за прикладом наших давніх предків, отих старобутніх русів, і хто може заборонити нам бути воїнами і зменшити нашу лицарську відвагу!» [9, с. 51].

Ймовірно, гальські рутени асимілювались з слов'янськими полянами і створили нову «націю» – русів, згодом українців. Це доволі вирогідно, згадаймо тільки кельтські племена боїв, які дали такі топоніми Богемія, Баварія, Болонья, де ці племена просунулись за тисячами кілометрами; гадаємо, що і гальські рутени Родезу, просунулись до порогів Дніпра й залишили топонім – Рутенія.

Є також інші тексти, які вказують, що руси – це гальські рутени.

До прикладу, текст Симеона Логофета – візантійського письменника та державного діяча X-го століття:

«Того ж року (14-й рік панування Романа) прийшла Русь, звана також Дромітами, з роду Франків, на Константинополь, на 10 тисяч човнів» [13, с. 70]. Ми вже акцентували увагу, що греки називали рутенів – «дромітами», (від «Дромс» – біг, шлях, перебіг) [87, с. 28–29], і тут йдеться про те, що руси з роду франків, тобто галли. Річ у тім, що франки увірвалися й асмілювалися з галлами, то в контексті «франки», малися на увазі галли-рутени. Так само аналогічний і цей уривок:

«Русь, вони ж Дромоміти, таке мають ім'я (Руси) за для якогось сильного Роса, прозвані так після того, як визволилися через якусь божу раду чи натхнення від прикростей тих, що їх подолали і володіли. Ім'я Дромітів дістали через те, що швидко бігають. А вони з роду Франків» [13, с. 70].

Де знов-таки підкреслюється, що руси-дроміти з роду франків, мова про русів, що походять від галлів-рутенів. Інший текст, який підтверджує цю теорію, арабського географа Шамс ад-Діна ал-Мукаддасі. В його творі «Найкраще розподілення для пізнання клімату» («Ахсан ал-такасім фі ма'ріфат ал-акалім»), закінчена в 985/986 року (або по іншим донним, в 988/989 року):

«Я чув, що аль-Ма'мун напав на них [хозар] із ал-Джурджаїї, покорив його (царя Ітіла), і прозвав його до ісламу. Ще потім я чув, що військо із ар-Рум, яке називають ар-Рус, напало на них і оволоділо їхньою країною» [34, с. 92]. Тут мається на увазі, що ар-Рум – це Римська імперія, а ар-Рус з території Римської імперії, себто Нарборської Галілії.

Отже, ці наведені тексти, на нашу думку, підтверджують кельтську теорію походження Русі, а також спростовують норманську теорію походження Русі. Це підтверджують такі автори як-от: Юлій Цезар, Пліній Старший, Марк Лукан, Григорій Турський, Симеон Логофет, Галл Анонім,

Сугерай, аль-Муккадасі, Іоанн Скіліца, Георгій Кедрін, Самійло Величко та плита в катакомбах Зальцбурга.

2.3. Критика кельтської концепції Походження Русі

Якщо говорити про походження Русі, слушно буде застосовувати метод ретроспективи та синхронізації. Отож є кельти-рутени з Нарбонської Галлії – суч. півд. Франції, про них згадували в I ст. до н. е. Юлій Цезар [96], Пліній Старший [97], Марк Лукан [100]; а в VI ст. н. е. «батько французької історії» – Григорій Турський [98].

Проте вже в VI ст. згадуються руси в Наддніпрянщині. Мова йде про «Россомонів» Йордана (в пер. Е. Ч. Скржинської під номером 389) [30] та народ «Hros» в Псевдо-Захарія [42; 67; 69]; а в VIII ст. Стефана Сурозького [92] та 840 р. у Григорія Амастрідського [44; 92], 839 р. Бертинських анналах [92], в IX ст. т.зв. «Баварського географа» [11].

Ба більше, О. М. Щодра зазначає, що руси згадуються в VI ст. в праці «Історія Табаристану і Мазандарну» Загіраддіна Мараші, де мова йде про кавказького правителя Фаруза, який успадкував землі «володінь русів, хозар, слов'ян» [90, с. 67].

Якраз імперія гунів розпалася, а Аварський каганат утвориться в VI віці, вірогідно, кельтські рутени мігрували в V ст. у Причорномор'я, далі в Наддніпрянщину. Тим більше, що Симеон Логофет (Метафраст) – візантійський письменник і державний діяч X ст. пише:

«Того ж року прийшла Русь, звана також Дромітами, з роду Франків, на Константинополь, на 10 тисяч човнів» [13, с. 70]. «Дромітами» (від «Дромс» – біг, шлях, перебіг) – так греки називали рутен [87, с. 28–29]. І тут йдеться про те, що руси з роду франків, тобто галли. Так як франки увірвалися в Галлію й там асимілювалися від кельтів (галл). Тому тут в контексті «франки» йдеться про кельтів.

Інший подібний текст Симеона Логофета:

«Русь, вони ж Дромоміти, таке мають ім'я (Руси) за для якогось сильного Роса, прозвані так після того, як визволилися через якусь божу раду чи натхнення від прикростей тих, що їх подолали і володіли. Ім'я Дромітів дістали через те, що швидко бігають. А вони з роду Франків» [13, с. 70].

Тож ми бачимо, як Симеон Логофет ототожнює Русь з кельтами-рутенами і безпосередньо вказує на їх походження. Таке ототожнення ми бачимо і в арабського географа X ст. Аль-Мукаддасі, який описував похід русів на хозар, він написав: «Народ Рума, що зветься Рус» [87, с. 34]. «Румум» – це Римська імперія [87, с. 34], де вказується походження русів з провінції Римської імперії Нарбонської Галлії, тому що мова йде про «народ рума».

Інший цікавий автор Галл Анонім (кінець XI – початок XII ст.) також пов'язує Русь з кельтськими рутенами: «Contigit namque uno eodemque tempore Boleslavum regem RUSSIAM, RUTHENORUM vero regem Poloniam» – пер.: «Сталося те, що в той самий час король Болеслав III вторгнувся в Руссію, а король рутенів вторгнувся в Польщу» [66, с. 50].

Так само вже хроніст Сугерій, абат монастиря св. Дені (бл. 1081-1151), пов'язує правителя Русі з правителем рутен – «Rex Ruthenorum»: «Atavae Regis Ruthenorum filiae» – пер.: «Атави, дочки короля рутенів» [66, с. 50]. Йдеться про дочку Ярослава Мудрого, королеву Франції Анну Ярославну. Ім'я «Atavae» – це ім'я «Анна» [66, с. 50]. Тут ми яскраво бачимо, як Русь пов'язують з давньою Рутенією, бо Київська Русь походить від кельтів-рутен, а не від скандинавських племен, хоча їх участь теж вагома.

І ми бачимо, що всі середньовічні автори пов'язували Русь з кельтськими рутенами. Навіть якщо мова йде про «варяг». «Варяги» – збірна назва чужинців і не обов'язково скандинав, цього погляду притримуються М. Ю. Брайчевський, С. П. Шелухін [5, с. 160; 87, с. 15]. Навіть візантійські автори, такі як Іоанн Скіліца (XI ст.) та Георгій Кедрін (XII ст.), називають варягів «кельтами за походженням» [32].

Тому ми притримуємося думки, що кельти-рутени, ймовірно, мігрували на терени України і створили державу Русь.

Фактом того, що рутени мігрували, є плита у катакомбах Зальцбурга в Австрії, де в 477 р. згадується Одоакр — король рутенів [87, с. 22].

«Anno Domini CCCCLXXVII Odoacer Rex Rhutenorum Geppidi Gothi Ungari et Heruli Contra Ecclesiam Dei Sevientes Beatum Maximum cum sociis suis Quinquaginta in hoc speleo Latinantibus ob Confessionem Fidei Trucidatos Precipitarunt Noricorum quoque Provinciam ferro et igne Demoliti sunt» [87, с. 22].

Цей текст на українську буде звучати так:

«Року Божого 477 Одоакер, король рутенів, а також гепідів, готів, унгарів і герулів, виступаючи проти церкви Божої, благочестивого Максима з його 50 учнями, що молилися з ним в цій печері, за сповідання віри жорстоко мучено та скинуто вниз, а провінцію Норикум мечем і вогнем спустошивши».

Тут згадано рутен десь за 1300 км. від Родеза (міста рутен).

Також однією з критик, що «Русь походить від кельтських рутен» є те, що подорож рутенів нібито не описана. Це критика не коректна, тому що подорожі кімерійців, скіфів, сароматів в Україну також не описано. До того ж згадаймо тільки кельтські племена боїв, які дали такі топоніми «Богемія», «Баварія», «Болонья», де ці племена просувались за тисячма кіллметрами; чи хоча б назви «Галатія» в Туреччині, «Галілея» в Ізраїлі, «Галісія» в Португалії, тобто ми бачимо як кельти розширили свою культуру на тисячі кілометрів за межами Європи; гадаємо, що і кельтські рутени Родезу, просунулись до порогів Дніпра й залишили топонім – Рутенія.

Інший аспект критики заключається в назві «Ruotsi», нібито фіни пізніше почали називати шведів «Ruotsi» і від того «Ruotsi» походить Русь від шведів, однак шведи ніколи себе «Русю» не називали [87, с. 52].

Сергій Павлович Шелухін спростовує теорію походження назви Русі від фінського «Ruotsi», так як руські торговці, які торгували з греками

називали тих торговців «гречниками» [24, с. 194], логічно тоді, що скандинавські торговці, які торгували з Русю, прозвані «Ruotsi», а не навпаки [87, с. 53].

С. П. Шелухін висунув концепцію, що Русь походить від кельтів-рутен, де в нинішній Франції, в Провансі була держава «Ruthena Civitas» [87, с. 117]. Відповідно з цієї концепції і назва «Русь» походить від кельтського «route», «rood», «roud», «rut», «rute» – шлях, тракт, перебіг, дорога [87, с. 28];

Мовознавець В. Г. Скляренко підтримав концепцію кельтського походження слова «Русь», однак він схилився до теорії, що назва «Русь» походить від кельт. «roudos» (червоний), аніж від кельт. «route» [70, с. 99].

В. Г. Скляренко припускав, що були дві групи кельтів-рутен переселенців, які йшли з Норіка, одні рушили на північ і дійшли до Прикарпаття і Балтійського моря та острова Рюген, друга група рушила з антами до Чорного та Азовського морів, на Тамань [70, с. 101; 71, с. 17–25].

Втім, як стверджує О. М. Щодра у статті «Імперія Русів: передісторія і початки становлення» (Львів, 2020), руси згадуються в VI ст. в праці «Історія Табаристану і Мазандарну» Загіраддіна Мараші, де мова йде про кавказького правителя Фаруза, який успадкував землі «володінь русів, хозар, слов'ян» [90, с. 67]. Є також інші свідчення про русів, варто погодитись з О. М. Щедрою, що руси існували до 862 року.

Однак ми не погоджуємося з О. М. Щедрою, коли вона кельтських рутен зараховує до слов'ян, а кельтських венетів до слов'янських венедів:

«На сьогодні ніхто також не зумів довести первісне, нібито кельтське, походження рутенів і венедів. Воно є лише однією з гіпотез, до того ж не належно аргументованою» [90, с. 69].

Щодо кельтів, вони з V-го по I-ше ст. до н. е. активно охоплювали широкий простір Європи, а в III ст. до н. е. дійшли до Малої Азії (йдеться про плем'я галатів) та Піренейського півострова (плем'я галлеки). Кельтське плем'я рутен згадується в Юлія Цезаря в «Записках про Гальську війну» (Commentarii de Bello Gallico») 58–50 pp до н. е., а плем'я сарматів з III ст. до

н. е. по III ст. н. е. займали великий ареал слов'ян – простір України. Тож тоді коли слов'яни повинні були вторгнутися в Галію, аби рутени та венети були слов'янами, а не кельтами? Питання риторичне, тим більше, що основна активність колонізації слов'ян припадає на VI–VII ст.

Щодо венедів та венетів, О. Щодра опускає той факт, що були ще венети адріатичні, анатолійські, іллірійські [104, с. 349]. В IX ст. до н. е. Гомер в «Іліаді» згадує племена «енетів» (Ἐνετοί) в Малій Азії [56, с. 84; 104, с. 349].

Ймовірно енети в XII ст. до н. е. покинули Малу Азію внаслідок «бронзової катастрофи», попрямувавши на Балкани, Апеннінський півострів і далі в глиб континенту. Тим більше, що це підтверджується античними авторами, а саме: Геродотом, Страбоном, Плінем Старшим; де автори безпосередньо про це згадують [56, с. 84]. В археологічному плані, доказом цього є схожість артефактів Гальштанської культури (1000–950 рр. до н. е.) у Верхній Австрії з артефактами Передньої Азії [56, с. 85]. Цілком можливо, що ці енети / венети асимілювалися з місцевими племенами на Балканах, Апеннінському півострові, в Галлії, у притоках р. Вісли серед слов'ян тощо.

Тому кельти рутини не були слов'янами, але могли поступово по Дунаю змішуватися з слов'янами. Так само енети / венети розтворилися в інших народах, де вже Пліній Старший та Публій Тацит згадують слов'ян під іменем «Венеди» [43].

Таким чином, найбільш оптимальний варіант міграцій кельтів–рутен з 469 р., коли імперія гунів розпалася, і до 562 р., до утворення Аварського каганату; причому ми не виключаємо ще й другу хвилю кельтів переселенців, якраз в той час існував Антський союз IV–VII ст. де кельти–рутени могли асимілюватися, але дати свій ендонім «Русь» слов'янському населенню.

Отже, з вищезазначених аргументів, слушно переглянути та доповнити генезис Русі новими краще науково обґрунтованими концепціями, адже участь кельтів в українському етногенезі не менш важлива ніж іранських та германських племен у доповненні до слов'ян.

2.4. Кельтський вплив на слов'янські археологічні культури на території України

Важливим є визначення початку слов'янства, Д. Я. Телегин зазначає, що Дніпро-Донецька неолітична археологічна культура зіграла важливу роль в творенні балто-слов'янської спільноти [4, с. 196–197].

Дніпро-Донецька культура (серед. VI – серед. III тис. до н.е.) [24] та культура шнурової кераміки (IV–II тис. до н. е.) вплинули на формування тшинецької культури. Тшинецька культура (XVI–XII ст. до н. е.) та ряд інших культур вплинули на лужицьку культуру (XIII–III ст. до н. е.), а лужицька на поморську. Поморська культура (VI–II ст. до н. е.) та ряд інших вплинули на формування пшеворської (III ст. до н. е. – V ст. н. е.) та зарубинецької (III ст. до н. е. – II ст. н. е.) слов'янських культур. Однак, як стверджує С. С. Березанська, такі дослідники як В. Антонович, А. Килиац, С. Носек, А. Гардовський пов'язують лужицьку культуру з праслов'янами частково, тільки ту частину, яка була під вплив тшинецької культури, хоча інші вважають цю культуру повністю слов'янською [4, с. 198].

Як зазначає С. С. Березанська, дані гідронімів та лінгвістичної географії дають підстави стверджувати, що найдавнішою територією, де мешкали слов'яни є Прип'ятьський басейн, зокрема Українське Полісся [4, с. 198]. Саме в тій області знаходилася східнотшинецька культура, вона надзвичайно близька до західнотшиницької культури та належить до одного етносу [4, с. 198].

Тому вважаємо, що тшинецька культура відіграла одну з основних позицій у формуванні слов'ян. Вже в I ст. н. е. слов'яни згадуються в писемних джерелах під назвою «Венеди» у Плінія Старшого, Корнелія Тацита, Клавдія Птолемея. М. Ю. Брайчевський ототожнював з венетами зарубинецьку та пшеворську археологічні культури [5, с. 151].

Зарубинецька культура породила київську археологічну культуру (з кінця II до V ст.), а та вплинула на пенківську (V–VIII ст), яку часто пов'язують з слов'янами-антами [59, с. 65; 60, с. 62].

Як зазначає Г. П. Півторак: «Протягом VII—VIII ст. поляни й слов'яни-роси пенківської культури із сильним скіфським і сарматським субстратом остаточно змішалися, що призвело до швидкого нівелювання їх культурних відмінностей» [60, с. 79].

Київська та черняхівська культури, дець в більшій – дець в меншій мірі, вплинули на празько–корчацьку культуру (V–VII ст.), її територія співпадає з ареалом проживання слов'ян-склавів зазначених Йорданом та Прокопієм в VI ст. [29, с. 20], відповідно склавів були носіями празької культури. Характерно, що в племен празько-корчацької культури був обряд трупоспалення, а могильники представлені як курганами, так і ґрунтовими похованнями [29, с. 20].

Г. П. Півторак зазначає, що спадкоємцями склавів були племена дулібів, волинян, деревлян, дреговичів, північних полян і частково — сіверян, які склали північний діалектний масив північного наріччя української мови [59, с. 64]. А південний протоукраїнський масив виник в VI ст. на основі пенківської (антської) культури, де згодом сформувалося південно-західне наріччя української мови [59, с. 65]; спадкоємці пенківської (антської) культури є племена уличів, тиверців, білих хорват [59, с. 30].

Як стверджує В. С. Ідзьо, кельто-слов'янські стосунки в Галичині починаються приблизно IV–III ст. до н. е., а вже в II ст. до н. е. – I ст. н. е. кельти були відомим етносом на цим теренах [31, с. 225].

Більше того, навіть раніше, як зазначають Є. А. Симонович та І. П. Русланова, могли бути контакти Українського Закарпаття з кельтами в V–IV ст. до н. е. [73, с. 62–67]. Як вони наголошують свідченням того є браслети із півсфер, залізні і бронзові чоловічі та жіночі пояси, фібули, ножі, мечі, наявність опідумів тощо [73, с. 62–67].

Яскравий приклад взаємодії слов'ян з кельтами бачитимо в пшеворській археологічній культурі, де склалась кельто-слов'янська спільнота [31, с. 227].

Цей вплив прослідковується у поховальних обрядах – звичаї згинання зброї: мечів, наконечників списів [82, с. 115]. А в Галичині, як наголошує В. С. Ідзьо, з кельтським впливом слід пов'язувати і наявність у слов'янських могилах обряду захоронення трупопокладення; витоки слов'янської кераміки – округлих мисок, штапованих орнаментів, двосічних мечів тощо. [31, с. 232]. Окрім пшеворської культури, цей вплив ми прослідковуємо і в черняхівській культурі (з кінця II до V ст., а за Брайчевським М. Ю. з II–VII ст. [6, с. 17]). Як зазначає Казакевич Г. М. : «за антропологічними свідченнями в період існування черняхівської культури у Верхньому Подністров'ї відбулося змішання слов'янського населення з нащадками центральноєвропейських кельтів, діалекти яких усе ще могли зберігати істотний кельтський компонент» [31, с. 237]. А на думку М. Б. Щокіна черняхівська культура розвивається на кельтській гончарній технології, де III–IV ст. вона тотожна кельтській Центральній і Західній Європі – відбувається кельтський ренесанс [31, с. 217–218]. В черняхівській культурі взаємоіснували обряди трупопокладання та трупоспалення [6, с. 21], кераміка округлена (кружильна кераміка), як в пшеворській культурі.

Добре прослідковується вплив кельтської культури в пшеворській, зарубинецькій, оксивській культурах; а кельтські форми фібул, зброї, прикрас вказують не те, що ці культури були в ареалі кельтської, латенської культури. [31, с. 218].

На лінгвістичному рівні сліди кельтів ми бачимо в таких словах: слуга, влада, ліки, бевзень, боярин, щит, молитися, сало, намисто, чебрець, лужити — це десь середина I тис за проф. К. М. Тищенко [76, с. 34].

Отже, прослідковується кельтський вплив на слов'ян, особливо помітно це в таких провідних слов'янських археологічних культур як-от: пшеворській, зарубинецькій, черняхівській. Де ще навіть знаходять черняхівські пам'ятки до VII ст. Ці підсумки не виключають можливості міграції кельтів-рутен з 469 р. (розпад гунської імперії) до 562 р. (становлення Аварського каганату), і навіть на століття пізніше.

2.5. Самоназва рутен–українців в XVI–XVIII ст.

Упродовж історичного періоду, самоназва українців еволюціонувала. У середньовіччі, наприкінці XI – початку XII століття, термін «русини» (руські) використовувався для позначення населення Княжої Русі. У подальших століттях та в умовах політичних та культурних змін, ця самоназва зазнавала варіацій. На початку Нового часу, під впливом національно-культурних процесів та політичних подій, виник термін «українці». Слід враховувати, що самоназва може змінюватися в залежності від періоду і культурного контексту. Це комплексне питання, яке вивчається у контексті історії, лінгвістики та соціокультурних процесів.

Цікавим аспектом для розуміння контексту є те, як впродовж історичного періоду викристалізовувалася самоназва українського народу. Як ми знаємо в «Повісті минулих літ» пише: «Поляне яже нынѣ зовомая русь» [65, с. 19]. Тому здебільшого етнонім «русь»/ «русин» побутував в Наддніпрянщині. А далі з XII ст. назва етноніма «русь»/«русин» поширюється на територію Чернігова, а від XIII ст. – на галицько-волинські терени, Закарпатті [2, с. 166–167]. Хоча щодо Закарпаття мовознавець В. Г. Скларенко вважає, що етнонім «Русь» поширився спочатку на Закарпаття, Прикарпаття від кельтів-рутен [71, с. 17–25]. Етнонім «русини» стає масовим, визначний мовознавець Півторак Г. П. наголошує: «Русинами називали себе українці у Великому Князівстві Литовському, а у львівських міських книгах від 1599 року навіть використовується термін «руська нація» (Natio Ruthenica)» [62, с. 34], як видно, тут прослідковується національний контекст.

З цього приводу доволі цікавим є те, як себе ідентифікували українці, коли вони навчались в європейських університетах. Ми будемо сператись на дослідження Нудьги Г. А. Глянемо на кілька цитат з його дослідження, до прикладу: «1567 студент нації рутенської з України, Андріан Звгорикус Сорбона» [52]. Ця самоідентифікація підтверджує, що кельти-рутени надовго закріпили самоназву «рутени» або «русини» українському населенню [70], ця назва лягла в основу національного самоосмислення.

Це підтверджує нашу теорію, що українські слов'янські племена отримали від кельтів-рутенів свою назву рутени-руси. І що Русь походить від кельтських і слов'янських племен, і заними це закріпилося. Навіть Богдан Хмельницький ототожнював себе з рутенами у «Літописі Самійла Величка»:

«Навіть Стародавній Рим, який володів багатьма державами й монархіями і пишався колись своїми шістьмастами сорока п'ятьма тисячами війська, в давні віки взяла й чотирнадцять літ тримала далеко менша проти згаданої збірної бойової сили русів із Ругії від Балтицького, або Німецького помор'я, на чолі яких стояв тоді князь Одоначер, — сталося це в році 470 після Різдва Господнього. Отож, ми йдемо за прикладом наших давніх предків, отих старобутніх русів, і хто може заборонити нам бути воїнами і зменшити нашу лицарську відвагу!» [9, с. 51].

Інша цитата: «1660 національність — українець, Київський дискрикт. Йозеф Данило Дзик, кафедральний вікарій Луцький, Падунайський» [52]. Доводить також, що назва «Україна» слуговала основою ідентичності – себе, як українця. Ще цитата 1763 р: «1763 русо-українець, Іван Новицький Кенігсберський» [52].

Ці аспекти доводять, що русин і українець тотожні поняття для самовизначення, ці назви скоріш за все – синоніми єдиного українського народу, і в тій чи іншій мірі, кожна назва ставала менш чи більш актуальною для української нації. Як зазначає Балушок В. Г., в кінці XVI – на початку XVII ст. у джерелах з'являється назва «українці», яка поступово наповнюється етнічними змістом [2, с. 171].

До прикладу, «1617–1618 рр., указано, що до жовнірів приєдналися кілька “Ukraincow”» або «у 1622 р. “Ukraincy” напали на околиці Білгорода (Дністровсько)» [2, с. 171–172]; або коли гетьман Пилип Орлик писав у 1734 р. в листі до запорожців про «народ український» [2, с. 173].

Хоча Петро Сагайдачний та Богдан Хмельницький усвідомлювали себе лише русинами, однак вже Іван Мазепа, усвідомлював себе не тільки русином, але й українцем [2, с. 165]. З вищевикладеного матеріалу, прослідковуємо плавний перехід етнонімів: «рутени», «русини» на «українці». Де кожна самоназва відігравала значну роль в національному усвідомленні та ідентифікації українського народу.

Таким чином узагальнюючи розділи 2.1., 2.2., 2.3., 2.4., 2.5. доходимо підсумку, що галли як племенний союз відіграли значну роль в тодішній Європі, зокрема галли-рутени з провінції Нарбон, які згадуються Юлія Цезаря, Плінія Старшого, Марка Лукана, Грегорія Турського, Семона Логофета та в ряд інших авторів. Далі в 477 згадується король рутенів Одоакар, згадується він за 1300 км від Родеза (Segodunum) в Зальцбурзі (Juvavum), на плиті в катакомбах при церкві св. Петра. Це підтверджує міграцію кельтів-рутенів, не виключено, що вони могли мігрувати теренами України. Також в «Літописі Самійла Величка» говориться, що Богдан Хмельницький ототожнювався з Одоакром [9, с. 51], тобто українці ототожнювалися з кельтами-рутенами. Зокрема, українські студенти в XVI – XVIII ототожнювали себе з рутенами і ця назва, згодом сучасна назва «українець», слугували опорою самоідентифікації. Назва «рутени» походить від кельтсько «route» (за С. Шелухіним) або від «roudos» (за В. Склярєнком). Числені автори ототожнювали кельтських рутен з Русю – це Симеон Логофет, Галл Анонім, Сугерай, аль-Муккадасі та ін. Інші автори, такі як Іоанн Скіліца, Георгій Кедрін називають варягів «кельтами за походженням». «Варяги» – це збірна назва найманців, не обов’язково скандинавів. Значний кельтських вплив зазнали пшеворська, зарубинецька, черняхівська археологічні культури.

Пам'ятки черняхівської культури знаходять до VII ст., це підтвердує міграцію кельтів-рутен з 469 р., тому що того ж року розпалася імперія гунських орд, а Аварський каганат ще не утворився в 562 р. – це чудова можливість мігрувати в більш безпечний Схід. Спонукає до переселення деяких кельтів могла германська навала, державі готів Оюм (II–IV) розпалася і вестготи та остготи мігрували на Захід, а північногерманські племена рушили на південь, згодом в Галлії виникли такі германські держави: Бургундське королівство (411), Вестготське королівство (418 р.) Франське королівство (481 р.).

В цей час існував Антський союз (IV–VII ст.) слов'янських племен, де кельти–рутени могли асимілюватися, але дати свій ендонім «Русь» слов'янському населенню; якраз в VI ст. Йордан писав про «Росомонів» в Причорномор'ї, а Псевдо-Захарій про народ «Hros». В VIII ст. руси загадуються в Стефана Сурозького та 840 р. у Григорія Амастрідського, 839 р. Бертинських анналах, у IX ст. т.зв. «Баварського географа». На наш погляд, ці згадки підтверджують міграцію кельтів-рутен в Причорномор'я та Наддніпрянщину.

РОЗДІЛ 3. СПІЛЬНОТА ТА СОЦІАЛЬНИЙ УСТРІЙ РУСИ

3.1. Мова Русі та так звана «древнерусская народность»

Слід відмітити, доволі цікавий аспект, що «Київська Русь» нібито перша російська держава і в російській історичній науці історія російської держави починається з Київської Русі [58, с. 3]. Київська Русь була нібито колискою трьох братніх народів: російського, українського, білоруського; зі свого боку росіяни на правах старшого брата мають диктувати політичну кон'юнктуру [58, с. 3; 59, с. 64]. Хоча цього «старшого брата» ніколи не було, і він ніколи не був «Русю», і ніякі культурні зв'язки не поєднували від Києва до Суздаля якісь народи. Але в радянську науку активно увійшов міф про «древнерусскую народность», буцімто була спільна мова, культура, держава [59, с. 54–55].

Однак, були й інші російські історичні школи, де російську державу починали з Володимиро-Суздальського князівства [59, с. 55]. Перший хто писав про східнослов'янську єдність був О. Шахматов, де він висунув гіпотезу «єдиного руського племені» [93, с. 60]. О. Пресняков називає такі ознаки єдності, як культурно-психологічні риси, територія і державна організація [93, с. 82].

Проте, слід зазначити, як стверджує Г. Півторак, що до певного часу навіть радянська наука розглядала етнічні процеси Київської Русі, фактично з позиції М. Грушевського, — висвітлених у праці «Звичайна схема руської історії і справа раціонального укладу історії східного слов'янства» (1904) [58, с. 4].

Однак, як зазначає Г. Півторак, ситуація змінилася, коли в 1946 р. В. Мавродін опублікував працю «Древняя Русь (Происхождение русского народа и образование Киевского государства)», де без належної аргументації проголошувалося, що «Киевская Русь — это начальный этап в истории всех трех братских славянских народов Восточной Европы, имеющих одного

предка — русский народ киевских времен, древнерусскую народность» [59, с. 55–56].

Надалі, як зауважив Г. Півторак, були проведені наукові заходи, де концепція В. Мавродіна зазнала критики, але вона припала до душі радянському керівництву і концепція В. Мавродіна схвалена ЦК КПРС й офіційно проголошена в «Тезах ЦК КПРС до 300-річчя возз'єднання України з Росією», надрукованих у газеті «Правда» за 10 січня 1954 р. [59, с. 56–58].

Втім, варто відмітити, основні ознаки концепції спільної «древнерусской» народності, йдеться про спільну територію, культуру, етнічну ідентичність, мову [59, с. 58; 93, с. 82]. Щодо території, так, була спільна територія, але така розгалуженість різних племен не формувала однієї народності. На півночі балти, на північному сході фіно-угри, на півдні ще й тюрки тощо. А слов'яни, що розділені непрохідними лісами, болотами, а за спільну нібито мову й поготів, згодом розкриємо мовну тематику. З цього держава Русь несе більше колоніальний характер, ніж етнічно-національний.

Інший цікавий аспект – це етнічна ідентичність. Якщо, можливо, і були намісники, які десь і ототожнювали себе з князівською владою, з Києвом тощо. Проте для населення східних і північних регіонів спільне усвідомлення «руськості» було чужим в цілому. Погляньмо «літописи» на які багато хто посилається.

В 1175 р. було вбито Андрія Боголюбського і там відображено ідентифікацію мешканців тих північно-східних земель: «Довідавшись ж про смерть княжу, ростовці, і суздальці, і переяславці, і вся дружина, од малого до великого, з'їхалися до Володимира і сказали: “Се вже так сталося. Князь наш убитий, а дітей у нього нема. Синок його малий у Новгороді, а брати його в Русі. По кого пошлемо між своїх князів? <...>”» [49].

Інша цитата, де в 1180 р. йдеться про похід чернігівського князя Святослава Всеволодовича на Суздаль і Рязань: «А коли вийшов він із

Суздальської землі, то одпустив брата свого Всеволода [Святославича], і Олега, сина свого, і Ярополка [Ростиславича] в Русь, а сам [із] сином з Володимиром пішов до Новгороду Великого» [49].

І наведемо цитату як в 1152 р. Юрій Довгорукий з синами, і ростовцями, і суздальцями та князями рязанськими йде в Русь: «В то же лѣтѣ поиде Гюргі с сынми своими. и с Ростовці. ии с Суждалци. и с Рязанци. и со князи Рязаньскыми и в Русь. тогды же слышавъ Володимерко идуча в Русь. поиде г Къієву» [65, с. 233].

І таких красномовних цитат безліч в літописах, де ми бачимо, що мешканці Суздаля чи Новгороду і т. д. ідентифікують себе зі своїми містами, поселеннями, родами, а Русь для них десь далеко в Києві.

Щодо культурно-економічного життя, тут слід зазначити, що Болгарія була першою слов'янською країною, яка прийняла християнство східного обряду і тому її мовно-культурний вплив поширився на інші сусідні країни, зокрема на Київську Русь [22, с. 172].

Проте найголовніший аспект, головна риса майбутньої національної єдності є мова. За концепцією О. Шахматова начебто був «древнерусский язык» від якого десь з XIII–XIV ст. було утворено українську, російську, білоруську мови [22, с. 171; 83, с. 172–173; 84, с. 120; 93, с. 61]. Ця парадигма давно спростована, але все по порядку.

З прийняттям християнства східного обряду провідну роль в релігійній і діловій сфері посіла церковнослов'янська мова [59, с. 97–101; 60, с. 153–158; 84, с. 119–127], відповідно більшість літописів, поем, указів, «житій» у X–XII століттях писалися церковнослов'янською мовою, яка була чужою для народу [22, с. 172]. Ця мова була традицією болгарської, македонської, моравської, але її кістяком була болгарська традиція, як зазначає Ю. Шевельов [84, с. 121].

Однак, це не народна мова українців чи білорусів. Загалом була народна мова, яка проникала у церковнослов'янську мову надаючи їй місцевих ознак [22, с. 172; 59, с. 102; 84, с. 121].

Як пише О. Царук: «Але вся справа в тому, що будучи реальним фактом, тобто зафіксованою писемно і тому особливо привабливою для дослідження, давньоруська мова не була живою мовою. Переважно йшлося лише про лінгвістичну контамінацію церковнослов'янської мови з давньоукраїнськими, давньобілоруськими й давньоросійськими безсистемними вкрапленнями» [84, с. 121].

Втім, в історичній та мовознавчій науці, церковнослов'янська мова з вкрапленнями народної української, білоруської та ін. здебільшого позначається терміном «давньоруська мова», і аж ніяк з неї не постали українська, білоруська, російська мови.

Зі свого боку О. Царук заперечує поділ слов'янських мов на західні, південні й східні. Він схиляється до думки, що українська мова більше наближена до польської й білоруської так званої «антської підгрупи», ніж до російської «словенської підгрупи» [84].

Слід зазначити, що концепція про спільну мову з якої постали українська, російська, білоруська була розбита Ю. Шевельовим у його «Історичній фонології української мови» (1979). Також надзвичайно великий вклад у спростуванні «спільної» східнослов'янської мови зробили видатні вчені: Г. Півторак, О. Царук, В. Німчук, К. Тищенко та ін.

Як стверджує Ю. Шевельов:

«Ці підсумки увиразнюють неадекватність поняття східнослов'янської мовної єдності для належного пояснення історичної еволюції української фонологічної системи та її складових частин. Українська мова ніколи не була пов'язана з південнослов'янськими щільніше, ніж із сусідніми східнослов'янськими (мовами – *П. Д.*)» [85, с. 1000]. Це був висновок Ю.

Шевельова в його праці, йдеться про те, що українська мова постала з праслов'янської мови, а не від спільного нібито з російською «древнерусского языка».

Ю. Шевельов виділяв такі періоди у формуванні української мови:

- протоукраїнський – VII–XI ст.,
- давньоукраїнський – XI–XIV ст.,
- ранньосередньоукраїнський – XV–XVI ст.,
- середньоукраїнський – середина XVI – перші роки XVIII ст.,
- пізньосередньоукраїнський – XVIII ст.,
- сучасний – від останніх років XVIII ст. до сьогодні [83, с. 176; 85].

Натомість Г. Півторак виділяє такі умовні народності: галицько-волинська, полісько-київська, смоленсько-полоцька, псковсько-новгородська, володимиро-суздальська. [60, с. 179]. Далі Г. Півторак зазначає: «У кожній з цих народностей були свої політичні й культурні центри, своя територія й свої культурні традиції, спільне економічне життя і відчуття своєї "маленької Батьківщини"» [60, с. 179].

Якраз в іншій праці «Формування і діалектна диференціація давньоруської мови» (1988) Г. П. Півторак виділяє 6 діалектних макрозон: галицько-волинську, карпатську, поліську, полоцько-смоленську, псковсько-новгородську, ростово-суздальські [61, с. 236]. З іншого боку, М. Тищенко висунув гіпотезу, що українська мова відбиває становлення укрїнців як етносу з VI–XVI ст., внаслідок інтеграції слов'янських племен полян, древлян, сивірян, також з долученням іранських та тюркських племен [77, с. 62].

Інший видатний вчений – С. Висоцький, який досліджував графіті собору св. Софії Київської XI–XVII ст., і виявив українську мову на графіті собору XI–XII ст., це спростовує міф, що українська мова вилупилася від

спільного предка XIII–XIV ст. До прикладу, С. О. Висоцький досліджуючи графіті Софії Київської виявив такі написи:

МАТН|НЄХОТАУН|ДБТНУА|ББЖА|ГЄТ (Мати, нехотячи дитичя, біжя геть...) [10].

Рис. 1. Графіті № 110 знайдений в Софії Київській

Це напис XI ст. знайдений на соборі Святої Софії Київської, який в російському варіанті звучить так: «Мать не желая ребѣнка, бежала прочь...». Тому ми погоджуємося з С. О. Висоцьким, що цей графіті містить риси української мови.

Другий напис кінця XI-го – початку XII століття, знайдений в Софії Київській наведений нижче:

+О|ГОРЕ|ТОББ|АНДРОННУЄ|ОХБ|ТОББ|НББОЖЄ... (О горе тобі Андрониче, ох тобі небоже...) [10].

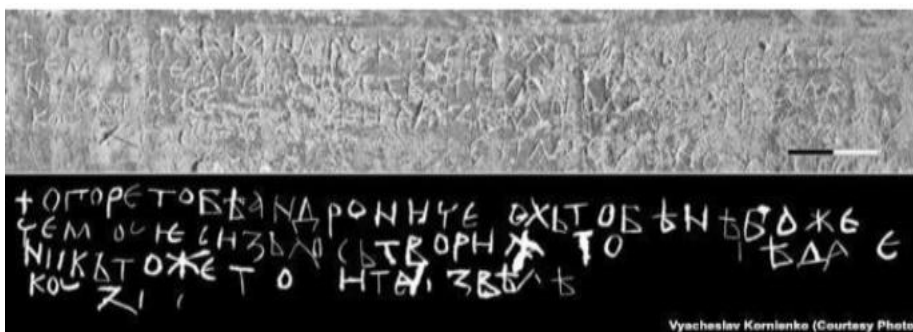

Рис. 2. Графіті № 204 знайдений в Софії Київській

Російською цей напис буде звучати так: «О горе тебе Андроник, ой тебе племянник...».. Тому тут також прослідковується український контекст цих графіті.

Отже, підіб'ємо підсумки, з вищенаведених фактів зрозуміло, що ніякого спільного «древнерусского языка» з якого начебто постала українська, російська, білоруська не було [22; 59, с. 64–109; 60; 77, с. 63; 84; 85, с. 1000]. І вищенаведенні ознаки псевдо «древнерусской народности» є спростованими.

Безперечно українська мова – це тисячолітня мова нашого народу, яка іменувалась в давнину руською, а згодом – українською, а наш народ формувався, як національний суб'єк самостійно і не був відгалуженням російського чи навпаки.

3.2. Господарська діяльність слов'ян I-го тисячоліття н. е.

З давнього часу слов'яни займали значні простори лісової та лісостепової смуги Східної Європи, на це вказує велика кількість лексики, яка стосується природньо-лісового вжитку [3, с. 90]. Згідно з М. Ю. Брайчевським поділ слов'ян на західну та східну гілки передував поділ на північну та південну групи – де з першої половини I тис. н. е. цей розподіл став доволі помітним [5, с. 31].

Відповідно це північна київська археологічна культура (прибл. III–V ст.) та південна черняхівська археологічна культура (прибл. III–V ст.). Черняхівська культура в більшій мірі охоплювала лісостепову смугу, яка була доволі сприятливою для ведення господарства. В той час як київська культура охоплювала лісову смугу, там було поширено вирубне землеробство, яке вимагало значних зусиль.

Однак цей поділ М. Ю. Брайчевського є не зовсім коректним, тому що до цього була пшеворська (прибл. III ст. до н. е. – V н. е.) та зарубинецька (прибл. III ст. до н. е. – III ст. н. е.) археологічні культури. Пшеворська культура була центром чорної залізної металургії, цей аспект вплинув на суттєвий розвиток сільського господарства. А чорний метал експортувався до Римської імперії.

В II ст. до н. е. – II ст. н. е. на теренах України користувалися дерев'яними ралами, хоча в Закарпатті відомі залізні насадки рала, також є поодинокі випадки в зубрицькій культурі [16, с. 142]. Вже з першої половини I тис. н. е. в черняхівській культурі залізне рало поширюється на значній території лісостепу [5, с. 32], слід зазначити, що форми нарильників різноманітні – це вузьколопатові та широколопатові. Використання залізного плуга сприяло продуктивності хліборобської праці. Племена черняхівської культури використовували всі типи знарядь для обробки землі – від найпростіших до найскладніших. Вирощували просо, ячмінь,

пшеницю тощо. Урожай зберігали у великих горщиках, мішках і ставили в льохах, погрибах; збирали урожай за допомогою серпів.

Розвиток землеробства сприяв розвитку галузі виробництва. Ми вже наголошували на пшеворській культурі, значний металургійний центр існував в районі Свентокшинських гір у Польщі. Виготовлялися знаряддя праці, зброї, прикрас тощо. Як зазначає М. Ю. Брайчевський, високого рівня у першій половині I тис. н. е. досягає гончарство [5, с. 35]. Зокрема в зарубинецькій культурі виготовляли кераміку, використовуючи гончарний круг ручного типу. Посуд випалювали для кінцевого результату, ювелірні вироби виготовляли з бронзи. Але найбільший розвиток ювелірного ремесла припадає на VI – VII ст. [5, с. 37]. Інший аспект посідає ткацтво, існування ткацтва свідчать знайдені піднімальні грузила для ткацького верстата. Виготовлявся одяг, взуття з шкір тварин

Втім, слов'яни займалися ще присадибним скотарством, відповідно розводили велику рогату худобу, коней, свиней. Ясна річ, полювали на хутрових звірів, займалися рибальством, бродництвом. Розвивалася жваво торгівля, античні товари доходили до пшеворських та зарубинецьких культур, згодим київської – це такі товари, як-от вино, оливкова олія, сіль, посуд, прикраси тощо. Від пшеворської та зарубинецької культур експортувалося залізо, мед, хутро. Відповідний набір ми знаходимо в «Історії» Полібія II-го ст. до н. е.: «Для необхідних життєвих потреб країни, що оточують Понт, постачають нам худобу та величезну кількість безумовно чудових рабів, а з предметів розкоші постачають у достатку мед, віск та солону рибу. Одержують вони з продуктів, якими багаті наші країни, олію та всякого роду вино; хлібом вони обмінюються з нами, то доставляючи його в разі потреби, то одержуючи...» [16, с. 156].

Про цю торгівлю свідчать римські динарії II ст. н. е. Торгівля велася між племенами черняхівської та київської культур – це гончарний посуд, фібули та пряжки з бронзи, знаряддя праці (сокири, серпи, наральники).

Слов'яни жили окремими племенами, де серед найвпливовіших родин обирали собі очільника – вождя. Згодом вождя позначають готським терміном «князь» [76, с. 34], і зрештою влада князя стає спадковою. Князь займається обороною свого племені, очолює військо, вирішує організаційні питання. Втім, окремі племена формували союзи для захисту своїх земель у випадку загрози. В слов'ян, як і в кельтів [7, с. 133–136], було «віче» – народні збори для розгляду громадських справ; згодом роль віче слабшало, а роль князя зростала. Військо князя – це «дружина» – згодом найближче оточення князя почали позначати кельтським найменуванням «бояри» [76, с. 34], які перетворювалися на впливових феодалів.

Отже можна дійти висновку, що слов'яни спеціалізувалися на чорній залізній металургії, це сприяло розвитку сільського господарства, тому з першої половини I тис. н. е. в черняхівській культурі залізне рало поширюється на значній території лісостепу. Також слов'яни розводили велику рогату худобу, полювали на звірів, займалися рибальством. Підтвердженням активних торгівельних відносин з Римською імперією є античні імпорти в пшеворській культурі, це знахідки в похованнях, як-от бронзові та скляні посудини, намиста, мечі, шоломи, срібні монети тощо.

3.3. Становлення та суспільний устрій Русі

Слід відмітити, що українці – афтофтонні слов'яни і походять з таких слов'янських археологічних культур, як Тшинецька (XVI–XII ст. до н. е.), Зарубинецька (III до н. е. – II ст. н. е.), Черняхівська (II–V ст.), Київська (III–V ст.), Пеньківська (V–VIII ст.), Лука-Райковецька (VIII–IX ст.). Ті археологічні культури, що ми навели переросли в полян, древлян, сивірян, уличів, тиверців, білих хорват, волинян.

Кожне плем'я відіграло значну роль в етногенезі українсько народу, також до них долучилося кельтські, іранські, готські, тюрські мотиви. Як зазначає Г. П. Півторак: «Протягом VII—VIII ст. поляни й слов'яни-роси пеньківської культури із сильним скіфським і сарматським субстратом остаточно змішалися, що призвело до швидкого нівелювання їх культурних відмінностей» [60, с. 79].

Однак Г. П. Півторак не акцентував увагу ще на кельтах; на наш погляд, їх вклад також доволі значний. Зрештою навіть в «Повісті минулих літ» пише: «поляни, яких нині звать русь» [49]. Тобто з цієї дефініції розуміємо, що слов'яни Наддніпрянщини прийняли назву «Русь», можливо, від кельтів рутен, і фактично стали ядром руської держави та руського (українського) народу в становленні держави та народу, а згодом нації.

Втім, слушно зауважує Ю. Т. Кириченко: «незважаючи на тривалий історичний період формування концепцій етно- та націогенезу українського народу та дещо меншим періодом історіографічного узагальнення цієї проблеми актуальним завданнями залишається деполітизація та деідеологізація сучасних етногенетичних досліджень на пострадянському просторі» [37, с. 200].

Зауважено, що в Княжій Русі були панівні привілейовані та залежні непривілейовані стани, була така соціальна структура Русі: князь, удільні князі, бояри, дружина, духівництво. Залежні стани: міщани, селяни (смерди, закупи, рядовічі), холопи, ізгої. Суспільний устрій Київського князівства

відзначався наявністю станів. На вершині соціальної піраміди були князі з родини Рюриковичів, які мали монополію на владу і були найбільшими землевласниками [68].

Наступна категорія, – Бояри. М. Ф. Котляр відзначає: «зростання боярства як панівної верстви супроводжувалося накопиченням майна, коштовностей, срібла і золота, а пам'ятки писемності XII ст. сповіщають про перетворення бояр у великих і середніх землевласників» [47, с. 22]. Це найбільші землевласники, які були в привілейованому становищі по відношенню до іншого населення. Походили або з племінної аристократії, або з князівських дружинників, які отримували за службу маєтки з рук князя.

Поділялися на земських бояр, членів боярської думи; княжих мужів старших дружинників; отроків, молодших дружинників. Основними одиницями землеволодіння була «Воччина», тобто власність, що дісталася від батьків. Також була «Вислуга» або «Помістя» – власність отримана за службу князеві. До привілейованих станів відносять і духовенство: парафіяльних священників і монахів в монастирях. Монастирі також були колективними землевласниками, бо мали землю подаровану боярами і князем.

Міщани складали населення міст – «посадів», і ділилися на декілька категорій: кращі люди (купці, верхівки ремісників); менші люди (дрібні торговці, ремісники, «чернь» – найбідніше населення). Непривілейоване населення також складалося з різних категорій.

Смерди – члени сільської громади, були особисто вільними і сплачували князю данину. М. Ф. Котляр відмітив: «термін «смерд» мав в очах київських книжників XII ст. переважно негативний, образливий відтінок» [45, с. 99]. Як зазначає М. Ф. Котляр, селяни-смерди, серед простого народу, переважали численно ремісників, промисловців, торговців, купців тощо. [45, с. 98].

Закупи – залежні люди, які працювали за «купу» (борг) у господарстві землевласника. Закуп міг з дозволу кредитора заробляти гроші на стороні, за втечу від пана закуп перетворювався у повного холопа.

Рядовичі – залежні люди, які працювали у господарстві землевласника, відповідно до укладення з ними договору (ряду). Холопи – залежні люди, становище яких наближено до рабського. Окрему категорію складали повні (обіленні холопи), фактично раби. Джерела холопства: самопродаж, одруження з рабою без «ряду» тощо.

Ізгої – люди, які покинули свій стан: звільнені холопи, засуджені общинними тощо. В Русі визначали чотири види ізгоїв:

- неграмотний попів син, відповідно не міг виконувати ті чи інші функції;
- холоп, що викупився з холопства;
- купець-банкрот;
- князь позбавлений володінь.

На чолі держави стояв князь з родини Рюриковичів, якому належала вся повнота законодавчої, виконавчої, судової і воєнної влади. Князь затверджував місцеву адміністрацію, контролював її діяльність, відав справами міжнародної політики, був воєначальником, главою церкви. Деяко обмежувала владу князя Боярська дума, що складалася з найбагатших і найвпливовіших бояр. Територіальне управління змінювалося з часом. Можна визначити три основних етапи еволюції територіального управління:

- до Володимира Великого (управління на місцях здійснювали племені князі залежні від великого київського князя);
- від Володимира до Ярослава (окремими князівствами – «уділами», керкували сини великого князя);
- після смерті Ярослава була введена система колективного управління синів Ярослава – «ліствиця», вищим дорадчим органом в цей період були князівські з'їзди.

Міське управління здійснювали поспідники, важливу роль в народному управлінні містам відігравали «віче» (народні збори). Сільське самоуправління здійснювала сільська громада «верв», яка охоплювала декілька сіл. Вона здійснювала колективну власність на неподілені землі, здійснювала судочинство за нормами Звичаєвого права, займалися розкладом податків на основі кругової поруки.

Таким чином узагальнюючи розділи 3.1., 3.2., 3.3. доходимо підсумку, що слов'яни спеціалізувалися на чорній залізній металургії, яке сприяло розвитку сільського господарства, тому з першої половини I тис. н. е. в черняхівській культурі залізне рало поширюється на значній території лісостепу. Слов'яни розводили велику рогату худобу, полювали на звірів, займалися рибальством; мали торгівельні відносини з Римською імперією.

Українці – слов'яни афтофтони, які сформувалися з відповідних археологічних культур, мали сарматський, готський, кельтський вплив. Мали строгу структуру де головним був князь, після князя привілейовані верстви (удільні князі, бояри, дружина, духівництво), а на нищих рівнях були непривілейовані верстви: селяни (смерди, закупи, рядовічі), холопи, ізгої.

Щодо так званої спільної «древнерусскай народности», розгалуженість різних племен не формувала однієї народності. На півночі балти, на північному сході фіно-угри, на півдні ще й тюрки тощо. А слов'яни – розділені непрохідними лісами, болотами, а за спільну нібито мову й поготів. Ю. Шевельов, Г. Півторак, О. Царук, В. Німчук, К. Тищенко, С. Висоцький спростували твердження про спільний «древнерусский язык» і те, що нібито українська, білоруська, російська від нього.

ВИСНОВКИ

Українці – індоєвропейці, які сформувалися з протослов'янських археологічних культур. Ймовірно, тшинецька культура (XVI–XII ст. до н. е.) була першоосновою слов'ян.

В III ст. до н. е. постали пшеворська (III ст. до н. е. – V ст. н. е.) та зарубинецька (III ст. до н. е. – II ст. н. е.) археологічні культури, а вже в I ст. н. е. згадуються в писемних джерелах слов'яни під назвою «Венеди», М. Ю. Брайчевський ототожнював венедів з зарубинецькою та пшеворською культурами.

Зарубинецька культура породила київську археологічну культуру (з кінця II до V ст.), а та – пеньківську (V–VIII ст), яку часто пов'язують з слов'янами-антами.

Черняхівська археологічна культура (II–V ст.) — в ній відбулося змішання слов'янського населення з спадкоємцями кельтських племен. Черняхівська та київська культури вплинули на зародження празько–корчацької культури (V–VII ст.), її територія співпадає з ареалом проживання слов'ян-склавів зазначених Йорданом та Прокопієм в VI ст., тобто склавіни були носіями празької культури. Мова племен склавів та антів стануть основою північного та південного-західного ареалу наріч української мови. Значний кельтський вплив зазнали пшеворська, зарубинецька, черняхівська археологічні культури.

На лінгвістичному рівні сліди кельтів ми бачимо в таких словах: слуга, влада, ліки, бевзень, боярин, щит, молитися, сало, намисто, чебрець, лужити — це десь середина I тис за проф. К. М. Тищенко.

Пам'ятки черняхівської культури знаходять до VII ст., це підтвердує міграцію кельтів-рутен з 469 р. (розпад гунської імперії) до 562 р. (становлення Аварського каганату), і навіть на століття пізніше. На Заході виникли германські держави: Бургундське королівство (411), Вестготське королівство (418 р.) Франське королівство (481 р.) – це спонукало деяких кельтів до переселення на Схід після розпаду імперії гунів 469 р.

В цей час існував Антський союз (IV–VII ст.) слов'янських племен, де кельти–рутени могли асимілюватися, але дати свій ендонім «Русь» слов'янському населенню.

Відомо, що Русь згадується до 862 року, до прикладу, вже в VI ст. Йордан писав про «Россомонів», а Псевдо-Захарій про народ «Hros». В VIII ст. руси загадуються в Стефана Сурозького та 840 р. у Григорія Амастрідського, 839 р. Бертинських анналах, у IX ст. т.зв. «Баварського географа». А вчена О. М. Щодра стверджує, що руси згадані у VI ст. в праці «Історія Табаристану і Мазандарану» Загіраддіна Мараші.

Гай Юлій Цезар в своїй праці «Commentarii de Bello Gallico» (Записки про Гальську війну), в якій описується його похід у 58–50 рр. до н. е., згадує рутенів. Це рутени з Родезу (Segodunum) Нарбонської Галії. Зокрема про них згадують Пліній Старший, Марк Лукан, а в VI ст. н. е. «батько французької історії» – Григорій Турський.

В 477 згадується король рутенів Одоакар, згадується він за 1300 км. від Родеза (Segodunum) в Зальцбурзі (Juvavum), на плиті в катакомбах при церкві св. Петра. Це підтверджує міграцію кельтів-рутенів, цілком можливо, що вони могли мігрувати і дістатися терен України; цікаво те, що хроністи XI–XII ст. прямо ототожнювали Русь з рутенами.

Візантійський письменник та державний діяч Симеон Логофет, згадуючи русів, вказує: «прийшла Русь, звана також Дромітами, з роду Франків» («дромітами» греки називали кельтських рутен), в тексті

прослідковується вказівка на кельтське походження Русі. А український гетьман Богдан Хмельницький, в літописі Самійла Величка, ототожнювався з Одоакром, а український народ з рутенами.

Відомий науковець, історик і правник С. П. Шелухін висунув концепцію, що Русь походить від кельтів-рутен, де у нинішній Франції, в Провансі була держава «Ruthena Civitas», а назва «Русь» походить від кельтського «route», «rood», «roud», «rut», «rute» — шлях, тракт, перебіг, дорога; цим твердженням вчений спростовує теорію походження назви Русі від фінського «Ruotsi», так як руських торговців, які торгували з греками називали «гречниками», відповідно тоді, що торговці, які торгували з Русю, прозвані «Ruotsi», а не навпаки.

Кельтсько-слов'янського походження Русі підтримав мовознавець В. Г. Складенко, однак він схильний вважати, що назва Русь походить не від «route», а від «roudos» (червоний – також кельт.), фр. «roux», «rousse» – рудий, руда. В. Г. Складенко зазначає, що навіть Марк Лукан називав рутен рудими «flavi rutheni» (руді рутени).

Цікаво те, що «варягів» візантійські автори, такі як Іоанн Скіліца (XI ст.) та Георгій Кедрін (XII ст.), називають «кельтами за походженням». Можливо, варяги – це збірна назва чужинців і не обов'язково скандинав, цього погляду притримуються М. Ю. Брайчевський, С. П. Шелухін.

На наш погляд, варяги – це військово князя, інколи найманці-чужинці, тому що у західнослов'янські мовах слово «Warang» – меч, відповідно меченосці, тобто воїни; цей аспект ми прослідковуємо у франко-венедському словнику Яна Потоцького.

В XVI–XVIII ст. українці, навчаючись в європейських університетах, ідентифікували себе рутенами, русинами, українцями; де кожна самоназва відіграла значну роль в національному усвідомленні та ідентифікації українського народу.

Щодо проблематики існування так званої «древнерусский народности», справа в тому, що з літописних свідчень мешканці Новгород, Ростова чи Суздаля ототожнювали себе як ростовці, новгородці, суздальці, а Русь була для них тільки в Києві. Якщо, можливо, і були намісники, які десь і ототожнювали себе з князівською владою, з Києвом тощо. Проте для населення східних і північних регіонів спільне усвідомлення «руськості» було чужим в цілому.

Велика територія з лісами, болотами, степами, розгалуженням балтських та фінських племен не давала підстав для самоусвідомлення «руськості» від Києва до Суздаля і Новгорода.

Інший аспект – це спільна мова, так, була спільна церковнослов'янська мова, однак в Європі від Франції до Польщі була спільна державна мова – латина, але ж ніхто не говорить про спільну «давньоєвропейську народність».

Церковнослов'янська мова сформована на традиції болгарської мови, вона була чужа для населення русинів, які мали свою власну мову. Українська мова не сформована від спільної мови східних слов'ян – «древнерусского языка», бо такої мови не існувало, були мовні ареали з яких постали мови. За Ю. В. Шевельовим, були такі мовні ареали: Галицько-Подільська, Києво-Поліська, Полоцько-Смоленська, Новгородсько-Тверська, Муромо-Рязанська; де з Галицько-Подільської та Києво-Поліської виникла українська мова. Ю. В. Шевельов датував становлення української мови з VII ст., відповідно за Ю. В. Шевельовим, VII–XI ст. – протоукраїнська мова, а з XI–XIV ст. – давньоукраїнська мова. Це спростовує концепцію російського мовознавця О. О. Шахматова про те, що українська, білоруська, російська мови виникли з XIV ст., а російська мова нібито пряма спадкоємниця так званого «древнерусского языка».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балушок В. Г. «Давньоруська народність»: Що насправді ховається за терміном? *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*: Зб. наук. пр. конф. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. Вип. 20. С. 72–83.
2. Балушок В. Г. З історії української етнономії (від «русинів» до «українців»). *Український історичний журнал*. 2018. № 2 (22). С. 163–178.
3. Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян: монографія. Київ: Наукова думка, 1991. 144 с.
4. Березанская С. С. Северная Украина в эпоху бронзы. Киев: Наукова думка, 1982. 212 с.
5. Брайчевський М. Ю. Походження Русі. Київ: Наукова думка, 1968. 228 с.
6. Брайчевський М. Ю. Про етнічну приналежність Черняхівської культури. *Археологія*. 1957. Вип. 10. С. 11–24. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Braichevskiy_Mykhailo/Pro_etnichnu_prynalezhnist_cherniakhivskoi_kultury.pdf?PHPSESSID=g26q2301ihv1gebjfd03rh18o2 (дата звернення: 21.06.2023).
7. Брюно Ж.-Л. Галлы /пер. с фр. А. А. Родионова. Москва: Вече, 2011. 400 с.
8. Васильевский В. Г. Русско-византийские исследования. Жития свв. Георгия Амастридского и Стефана Сурожского. Санкт-

Петербург: Типографія імператорской академії наукъ, 1915. Т. 3. 424 с.

9. Величко С. В. Сказание о войне козацкой с поляками / Археографічна комісія УАН. – К.: Друкарня УАН, 1926. 312 с. (Пам'ятка українського письменства. – Т. 1).

10. Висоцький С. О. Київська писемна школа X–XII ст. Львів – Київ, Нью-Йорк: М. П. Коць, 1998. 248 с.

11. Войтович Л. В. «Баварський географ»: спроба етнолокалізації населення центрально-східної Європи IX ст. *Український історичний журнал*. 2009. № 488. С. 12–34.

12. Войтович Л. В. Рюрик и происхождение династии Рюриковичей: новые дополнения к старым спорам. *Русин*. Кишинёв, 2013. № 1 (31). С. 6–41.

13. Грушевський М. С. Виїмки з жерел до історії України-Русі. Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка. 1895. 126 с.

14. Грушевський М. С. Ілюстрована Історія України. Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських, 1967. 575 с.

15. Грушевський М. С. Історія України-Русі: в 10 т. / М. С. Грушевський. Нью-Йорк: Книгоспілка, 1954. Т. 1. 649 с.

16. Давні слов'яни. Археологія та історія: навч. посіб. / Абашина Н. С., Козак Д. Н., Синиця Є. В., Терпиловський Р. В. Київ: «Стародавній Світ», 2012. 366 с.

17. Даїті О гОгейн. Історія кельтів / пер. з англ. Т. Бойка. Київ: Вид-во Жупанського, 2011. 240 с.

18. Деревянко А. В. Роксоланская проблема в российской и украинской археологии: дис... канд. ист. наук : 07.00.06 / Воронежский государственный ун-т. Воронеж, 2018. 346 с.

19. Дешко П. П. Значення терміну «Варяжське море». *Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методик їх*

викладання : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 19 травня 2023 р., м. Рівне, 2023. С. 14–15.

20. Дешко П. П. Критика «Норманської теорії походження Русі». *Новини науки: дослідження, наукові відкриття, інноваційні технології* : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та обдарованої молоді, м. Рівне 6-7 квіт. 2023 р. Рівне: КЗВО «Рівненська медична академія», 2023. С. 260–262.

21. Дешко П. П. Походження та утвердження терміну «Київська Русь» в історіографії. *Інноваційні дослідження та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті* : зб. тез доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. до 30-річчя Приват. вищ. навч. закл. «Міжнар. економ.-гуманітар. ун-т ім. акад. Степана Дем'янчука» (м. Рівне, 19 жовт. 2023 р.). Рівне : ПВНЗ «МЕГУ», 2023. Ч 2. С. 100–101.

22. Дешко П. П. Становлення української мови X–XVII ст. *Збірник студентських наукових праць*. Рівне, 2020. № 2 (14). С. 170–177.

23. Древняя Русь в свете зарубежных источников: в 5 т. / ред. изд. Т. Н. Джексон, И. Г. Коноваловой. А. В. Подосинова. Москва: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2009. Т. 3. 264 с.

24. Енциклопедія історії України: в 10 т. / редкол.: В. А. Смалій та ін. Київ: Наукова думка, 2004. Т 2. 688 с.

25. Енциклопедія історії України: в 10 т. / редкол.: В. А. Смалій та ін. Київ: Наукова думка, 2007. Т 4. 528 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Kelty (дата звернення: 23.12.2023).

26. «Етимологія» Ісідора Севільського (кн. XIV, гл. IV, 25). URL:

http://www.hsaugsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost07/Isidorus/isi_et14.html. (дата звернення: 01.02.2021).

27. Житие Георгия Амастридского. *Древняя Русь в свете зарубежных источников. Византийские источники*. Москва, 2010. Т. 2. С. 129–130. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Istoriya_Tserkvi/drevnjajarus-v-svete-zarubezhnyh-istochnikov-tom-2/3 (дата звернення: 26.12.2022).

28. Залізняк Л. Л. Первісна історія України: навч. посібник. – К.: Вища шк., 1999. 263 с.

29. Змерзла С. Могильники Празько-Корчацької культури Правобережжя Прип'яті. *Записки Львівського медієвістичного клубу*. Львів, 2017. Вип. № 2. С. 20–24.

30. Иордан. О происхождении и деяниях гетов. *Getica* / пер., комм. Е. Ч. Скржинской. Москва: Восточная литература, 1960. 436 с. URL: https://web.archive.org/web/20181011172928/https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/iordan/02.php (дата звернення: 10.01.2023).

31. Ідзьо В. С. Кельтська цивілізація на території України. Львів: Видавництво Університету «Львівський Ставропігон», 2015. 358 с.

32. Казакевич Г. М. Кельтська теорія походження Русі: критичний огляд. *Українізнавство*. 2012. № 2 (43). С. 155–159. URL: <http://archive.ndiu.org.ua/text.html?id=2654&number=84&category=11> (дата звернення: 15.03.2023).

33. Казакевич Г. М. Східні кельти: культури, ідентичності, історіографічні конструкції. Київ – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 358 с.

34. Калинина Т. М. Проблемы истории Хазарии (по данным восточных источников). — М: Русский фонд содействия образованию и науке, 2015. 295 с.

35. Карпенко Ю. О. Скляренко В. Г. Русь і варяги: історико-етимологічне дослідження : [рецензія]. *Мовознавство*. 2007. № 2. С. 83–87. Рец. на кн.: Скляренко В. Г. Русь і варяги: історико-етимологічне дослідження. Київ: Довіра, 2006. 119 с.
36. Кириленко С. О. Причорноморсько–Азовська Русь: історіографічний нарис. *Український історичний журнал*. 2004. № 3. С. 39–47.
37. Кириченко Ю. Т. Концепції українського етногенезу та націогенезу в етнологічній науці другої половини ХІХ – початку ХХІ ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. / Київський нац. ун-т. Київ, 2017. 280 с.
38. Козак Д. Н. Етнічна історія Волині й Галичини в ранньоримський час. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2005. Вип. 8. С. 322–345.
39. Козак Д. Н. Пшеворська культура і черняхівська культури у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі. *Археологія*. 1982. № 37. С. 31–48.
40. Козак Д. Н. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі. Київ: Наукова думка, 1984. 132 с.
41. Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Про культурно-історичний процес на території України в першій чверті I тис. н. е. *Археологія*. Київ, 1986. Вип. 56. С. 32–46.
42. Комар О. В. Сармати Поросся та «південна» гіпотеза походження Рус. *Vita Antiqua*, 1999. №1. С. 81–88.
43. Конча С. В. Венети / Венеди римських джерел: вирішення проблеми локалізації. *Матістеріум*. Київ, 2003. Вип. 11. С. 50–55.
44. Котляр М. Ф. «Житіє Георгія святого Амастридського». *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2005. Т. 3. 672 с.
URL:

http://www.history.org.ua/?termin=Zhytie_Georgiya_Svyatogo_Amastrydskogo (дата звернення: 26.12.2022).

45. Котляр М. Ф. Історія суспільного життя Русі: Нариси. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 288 с.

46. Котляр М.Ф. Йордан та його твір «Getica». *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2005. Т. 3. 672 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Yordan> (дата звернення: 07.01.2023).

47. Котляр М. Ф. Соціальна структура давньоруського суспільства. *Український історичний журнал*. 2015. № 6. С. 13–28.

48. Крижанівська О. І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматика. Київ: «Академія», 2010. 248 с.

49. Літопис Руський / пер. з давньорус. Л. Є Махновця. Київ: Дніпро, 1989. 591 с. URL: <https://web.archive.org/web/20121012103200/http://litopys.org.ua/litop/lit.htm> (дата звернення: 15.02.2023).

50. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології. Київ: «Академія», 2008. 344 с.

51. Максимович М. А. Откуда идет русская земля, по сказанию Несторовой повести и по другим старинным писаниям русским. Киев: Въ Университетской Типографіи, 1837. 147 с.

52. Нудьга Г. А. Перші магістри і доктори: Українські студенти в університетах Європи XIV—XVIII ст. *Жовтень*. Київ, 1982. № 4.

53. Онацький Є. Д. Українська мала енциклопедія: в 8 т. Буенос-Айрес: Літери На-Ол, 1962. Т. 5 : Одоакр. 1204 с.

54. Петрухин В. Я. Народ «рос» и амазонки в Северном Поднепровье URL: <https://web.archive.org/web/20071008101657/http://studlib.ru/article/a-1213.html> (дата звернення: 09.01.2023).

55. Петрухин В. Я. Начало этнокультурной истории Руси IX—XI веков. Смоленск; Русич, 1995. 320 с.

56. Пивень П. В. Венеты – наслелники минойцев. *Исторические науки и археология*. Барнаул, 2020. № 2 (112). С. 83–91.
57. Пигулевская Н. В. Сирийский источник VI в. о народах Кавказа. *Вестник древней истории*. 1939. № 1 (6). С. 107–115.
58. Півторак Г. П. Етапи формування української мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2001. Вип. 2. С. 3–10.
URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Pivtorak_Hryhorii/Etapy_formuvannia_u_krainskoi_movy.pdf? (давати звернення: 30.03.2023).
59. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ: «Академія», 2001. 152 с.
60. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова. Київ: Наукова думка, 1993. 200 с.
61. Півторак Г. П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови. Київ: Наукова думка, 1988. 277 с.
62. Півторак Г. П. Що таке «Русь», «Росія», «Малоросія» і як ми втратили своє споконвічне ім'я. *Матеріали до української етнології*. Київ, 2014. № 13 (16). С. 32–51.
63. Плохій С. М. Брама Європи / пер. з англ. Р. В. Клочка. Харків: «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.
64. Плохій С. М. Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусії. Київ: Критика, 2015. 456 с.
65. Полное собрание русских летописей. Лаврентьевская летопись: в 43 т. / под. ред. И. Ф. Карского. Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1926-1928. Т. 1. 379 с.
URL:
https://imwerden.de/pdf/psrl_tom01_lavrentjevskaya_letopis_1926.pdf
(дата звернення: 25.01.2022).

66. Прицак О. Й. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела: в 2 т. / О. Й. Прицак. Київ: Обереги, 1997. Т. 1. 1080 с.
67. Прозоров Л. Р. К вопросу о «Народе Рос» у Псевдо-Захарии Ритора. *Исторический формат*. 2018. № 3–4. С. 246–255.
68. Рахманин. А. И. Социальная структура древнерусского государства: IX XIII вв. *Аналитика культурологии*. 2007. № 7. URL: <https://cyberleninka.ru/journal/n/analitika-kulturologii?i=832751> (дата звернення: 24.03.2023).
69. Рыбаков Б. А. Проблема Происхождения Руси. *Очерки истории СССР Кризис рабовладельческой системы и зарождение феодализма на территории СССР III-IX вв.* Москва, Академия наук СССР. 1958. Т. 2. С. 740–771.
70. Склярєнко В. Г. Походження етноніма русини. *Життя у слові: Зб. наук. праць на пошану акад. В. М. Русанівського*. Київ: Видавн. дім Д. Бураго, 2011. С. 96–104.
71. Склярєнко В. Г. Походження назви Русь. *Мовознавство*. 2011. № 3. С. 16–25.
72. Склярєнко В. Г. Русь і варяги: Історико-етимологічне дослідження. Київ: Довіра, 2006. 119 с.
73. Славяне и их соседи в конце I тыс. до н.э. – первой пол. I тыс. н.э. / гол. ред. Б. А. Рыбаков. Москва: Наука, 1993. 327 с.
74. Словник української мови: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід та ін. Київ: Наукова думка, 1971. Т 2. 550 с. URL: <https://sum.in.ua/p/2/20/2> (дата звернення: 23.12.2023).
75. Телегін Д. Я. Дніпро-Донецька культура до історії населення епохи неоліту – раннього металу півдня східної Європи Київ: Наука думка, 1968. 259 с.
76. Тищенко К. М. Контакти лексико-топонімічної стратиграфії України і етногенез Українців. *Народна творчість та етнографія*. 2005. №. 4. С. 31–44.

77. Тищенко К. М. Правда про походження української мови. *Український тиждень*. 2012. № 39 (256). С. 22–64.
78. Толочко П. П. Київська Русь. Київ: Абрис, 1996. 360 с.
79. Трубачёв О. Н. К истокам Руси. URL: http://krotov.info/libr_min/19_t/ru/bachev2.htm (дата звернення: 11.08.2023).
80. Турчин Я. Б. Теорія кельтського походження України-Русі С. Шелухіна та її значення в обґрунтуванні легітимності відродження української держави 1917 – 1920 рр. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. Львів: Львівська політехніка, 2006. № 17. С. 34 – 40.
81. Устное повѣствованіе бывшаго запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уѣзда, селенія Михайловки Никиты Леонтьевича Коржа. Одесса: В городск. Тип., 1842. 95 с. URL: https://archive.org/details/20200408_20200408_1209/mode/1up?view=theater (дата звернення: 26.02.2021).
82. Филип Я. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага: Издательство Чехословацкой Академии Наук, 1961. 215 с.
83. Христенюк В. Ф. Критерії періодизації історії української літературної мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2009. Вип. 2. С. 172–177. URL: <https://archive.org/details/khrystenok2/page/n4/mode/1up> (дата звернення: 02.02.2023).
84. Царук О. В. Українська мова серед інших слов'янських мов. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. 324 с.
85. Шевельв Ю. В. Історична фонологія української мови / пер. з англ. С. В. Вакуленка та ін. Харків: «Акта», 2002. 1054 с.
86. Шевельв Ю. В. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова? З пробл. східнослов. глотогонії: Дві ст. про постання укр. мови. Київ: Вид. дім «КМ Academia», 1994. 33 с.

87. Шелухін С. П. Звідкіля походить Русь. Теорія кельтського походження Київської Русі з Франції. Прага: A Fišer, Strašnice, 1929. 134 с.
88. Шорохов В. А. Внешний фактор в истории Руси в конце VIII – середине IX в.: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02. / Санкт-Петербургский государственный ун-т. Санкт-Петербург, 2014. 207 с.
89. Щодра О. М. «Звідки пішла Руська Земля...»: історія проблеми та сучасності дискусії про походження Русів в російській історіографії. *Вісник Львівського університету: Збірник наукових праць спец. вип. до 60-річчя професора Олексія Сухого*. 2017. С. 235–253.
90. Щодра О. М. Імперія Русів: передісторія і початки становлення. *Проблеми слов'янства: зб. наук. пр.* 2020. Вип. 69. С. 64–98.
91. Щодра О. М. Між норманізмом та антинорманізмом: дискусії про походження Русі у світлі писемних джерел. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету: Збірник наукових праць*. Львів, 2019. Вип. 19–20. С. 115–139.
92. Щодра О. М. Початки формування Русі: хронологічна і географічна локалізація процесу у дискусіях сучасних істориків. *Регіональна історія України*. Київ, 2018. Вип. 12. С. 57–80.
93. Юсова Н. М. Генезис концепції давньоруської народності в історичній науці СРСР (1930-ті — перша половина 1940-х рр.). Вінниця: «Консоль», 2005. 545 с.
94. Bromwich James. (2013). *The Roman Remains of Northern and Eastern France: a guidebook*. London: Routledge.
95. Definition of 'Gaul'. Collins. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/gaul> (дата звернення: 01.02.2021).
96. Gaius Iulius Caesar. *Commentarii de bello Gallico*. Liber I:45, Liber VII:5, 7, 64, 75, 90. URL:

https://la.m.wikisource.org/wiki/Commentarii_de_bello_Gallico (дата звернення: 06.06.2020).

97. Gaius Plinius Secundus. *Naturalis Historia*, Liber III:37; Liber IV:109; Liber XIX:II:8. URL: https://la.m.wikisource.org/wiki/Naturalis_Historia (дата звернення: 06.06.2020).

98. Gregorius Turonensis. *Historia Francorum*, Liber X:8. URL: https://la.m.wikisource.org/wiki/Historiarum_Francorum_libri_X_-_Liber_X (дата звернення: 06.06.2020).

99. Goudineau Christian. (2002). *Par Toutatis que reste-t-il de la Gaule?*. Paris: Seuil.

100. Marcus Annaeus Lucanus. *Pharsalia*, Liber I:400. URL: <https://la.m.wikisource.org/wiki/Pharsalia/I> (дата звернення: 06.06.2020).

101. Philippe Christol. L'hypothèse du Rouergue russe. *Cercle Généalogique de l'Aveyron*. URL: <https://genealogie-aveyron.fr/spip.php?article1081> (дата звернення: 28.10.2023).

102. Plokhly S. M. *The Origins of the Slavic Nations: Premodern identities in Russia, Ukraine and Belarus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 379 p.

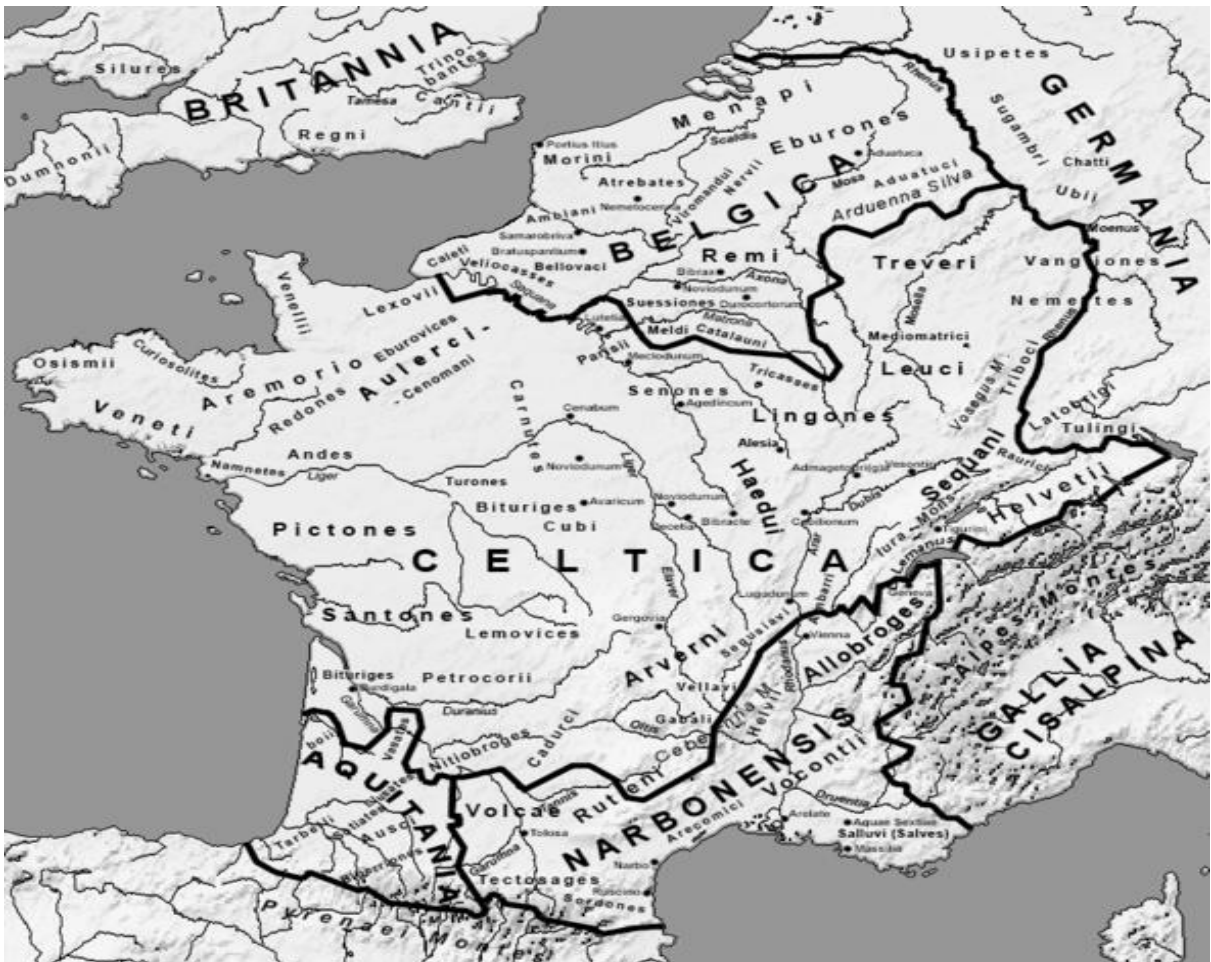
103. Potocki J. N. *Voyage dans quelques parties de la Basse-Saxe pour la recherche des antiquités Slaves ou Vendes*. Hambourg: De l'imprimerie de G. F. Schniebes, 1795. 163 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=uxAVAAAAQAAJ&pg=PA65&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 13.07.2023).

104. Weiss Michel. Veneti or Venetes? Observations on a Widespread Indo-European Tribal Name. *Indo-Iranian and Indo-European Studies in Honor of Sasha Lubotsky*. Ann Arbor — New York: Beech Stave Press, 2018. P. 349–357. URL:

https://www.academia.edu/37459158/Venetes_or_Veneti_Observations_on_a_Widespread_Indo_European_Tribal_Name (last accessed: 20.06.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Галли-рутени в Нарбонській Галлії

Додаток Б

Плита з латинським написом в катакомбах при церкві св. Петра під Зальцбургом, де написано про Одаakra короля рутенів

Додаток В

Підкорені землі Одоакра

Додаток Г

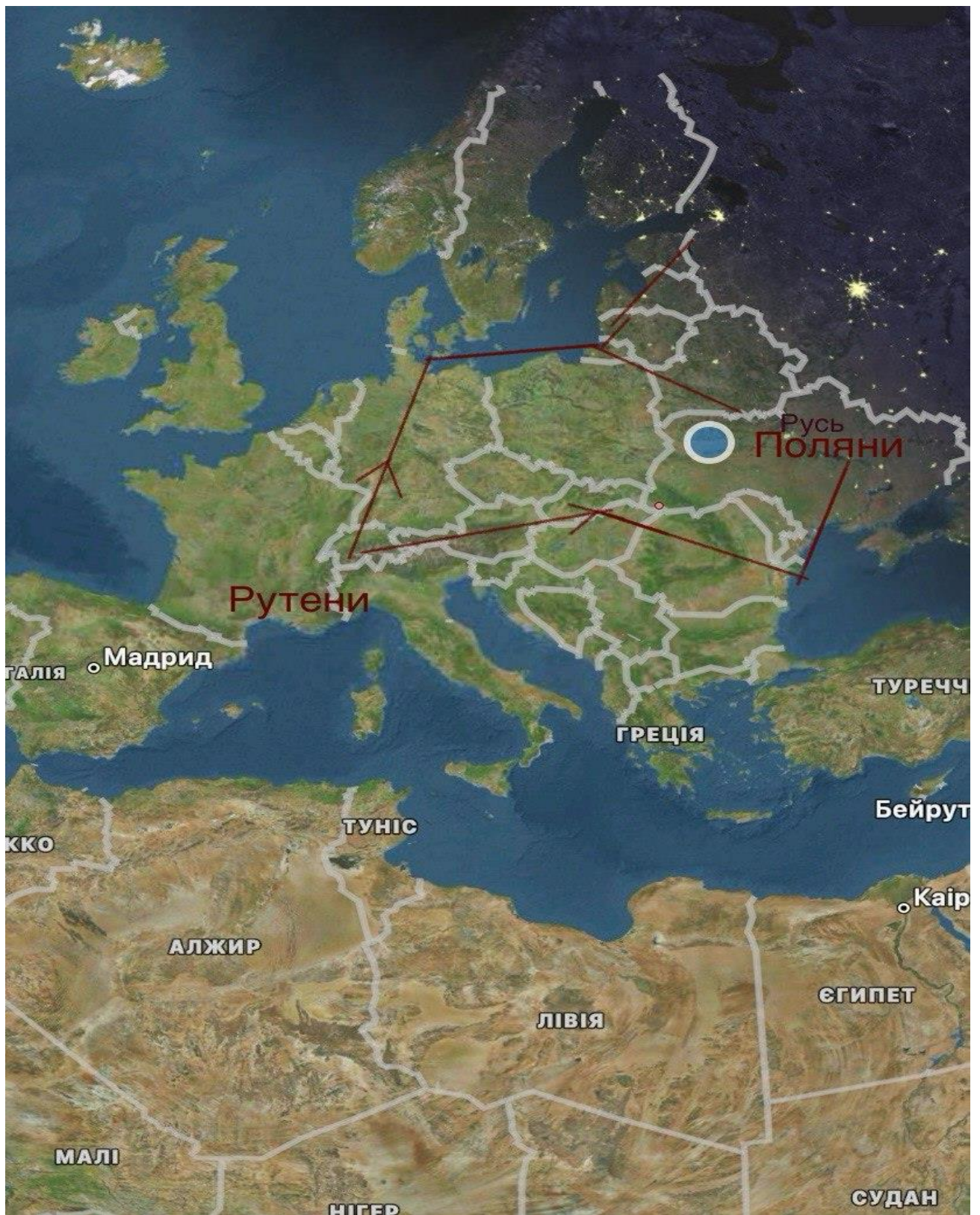

Профіль Одоакра на монеті із Равенни (477 рік)

Додаток Г

Рутенська монета

Ймовірний шлях рутен

II—IV ст. – Держава Оюм.
IV—VII ст. – Антський союз.
370 – 469 рр. – Імперія гунів.
562 – 823 рр. – Аварський каганат.
476 – 493 рр. – Королівство Одоакра.
411 – 534 рр. – Бургундське королівство.
418 – 720 рр. – Королівство вестготів.
493 – 553 рр. – Королівство остготів.
481 – 843 рр. – Королівство франків.
562 – 823 рр. – Аварський каганат.
626 – 661 рр. – Держава Сомо.
650 – 969 рр. Хозарський каганат.
VII ст. – Державна Хорунтанія.
822 – 907 рр. – Велика Моравія.
962 – 1806 рр. – Священно Римська імперія.
681 – 1018 рр. – Перше Болгарське
царство.

Роки існування найважливіших середньовічних державах.

(Ймовірна міграція кельтів–рутен з 469 р., коли імперія гунів розпалася, і до
562 р., до утворення Аварського каганату)

- I. Протоукраїнський період – VII–XI ст.,
- II. Давньоукраїнський період – XI–XIV ст.,
- III. Ранньосередньоукраїнський період – XV–XVI ст.,
- IV. Середньоукраїнський період – середина XVI – перші роки XVIII ст.,
- V. Пізньосередньоукраїнський період – XVIII ст.,
- VI. Сучасний період – від останніх років XVIII ст. до сьогодні.

Поділ української мови Юрія Шевельова на зазначені періоди

Мовно-територіальний поділ говірок за Ю. Шевельовим:

- Галицько–Подільська;
- Києво-Поліська;
- Полоцько-Смоленська;
- Новгородсько-Тверська;
- Муромо-Рязанська.

Мовно-територіальний поділ говірок Г. Півтораком:

- Галицько-Волинська;
- Полісько-Київська;
- Смоленсько-Полоцька;
- Псковсько-Новгородська;
- Володимиро-Суздальська.

Мовно-територіальний поділ говірок за Юрієм Шевельовим та
Григорієм Півтораком